

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Andromeda-Ludmila Liberiou

Římské venkovské villy v Épeiru.

Roman villae rusticae in Epirus.

Ráda bych na tomto místě poděkovala své rodině a blízkým za neustálou podporu při studiích.

Vřelé poděkování patří i mému vedoucímu práce Mgr. Josefu Součkovi za veškeré cenné rady a trpělivost při zpracovávání práce.

Nakonec bych chtěla poděkovat také Dr. Sofii Zoumbaki za svůj čas, podporu a uvedení do tematiky římského hospodářství v Řecku v průběhu praktické stáže v Aténách a také Dr. Vyronu Antoniadisovi za podněty k přemýšlení.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2. 1. 2020

.....

Andromeda-Ludmila Liberiou

Abstrakt

Římská *villa rustica* je základem římského provinciálního hospodářství. Postupně se venkovské villy jakožto satelitní zemědělské útvary v pevném vztahu k městu zaváděly i na řeckém území. V důsledku římské migrace na východ, později založení Nikopole a zavedení Pax Romany se tyto villy objevují v Épeiru mezi 2. stol. př. n. l. a 3. stol. n. l. V této práci jsou prostřednictvím architektonických pozůstatků a stavebních technologií vill prezentovány římské rysy, které mohou sloužit k identifikaci římské přítomnosti v oblasti Épeiru. Na případových studiích villy rustiky v Masklinitse a villy rustiky v Strongyli jsou přiblíženy specifické architektonické rysy.

Abstract

The roman *villa rustica* is a fundamental arrangement for the provincial economy. Gradually this countryside villa – an agricultural satellite of the Roman cities – was introduced in Greece. As a result of the Roman migration to the East and later the foundation of the city Nikopolis and the establishment of the *Pax Romana*, these Roman villas appear in the countryside of Epirus between the 2nd c. BC and the 3rd c. AD. In this thesis, we seek to classify Roman traces through the prism of architectural remains and building technologies used for constructing *villae rusticae*, as a means of identification of Roman presence in the area of Epirus. Specific architectural characteristics are presented with the case studies of the villas at Masklinitsa and Strongyli.

Obsah

Seznam zkratk	7
Uvedení do tématu	8
1. Épeiros	12
1.1. Název, vytyčení oblasti	12
1.2. Popis Épeiru	13
1.2.1 Geologie	13
1.2.2. Geografie	13
1.2.3. Hospodářská činnost	15
1.3. Krátké dějiny římské přítomnosti v Épeiru	15
2. Villa rustica	19
2.1. Co je villa rustica?	19
2.2. Villa rustica v Itálii	19
2.2.2. Villy rustiky z historického hlediska	19
2.2.2. Villy rustiky z archeologického hlediska	20
2.3. Villa rustica v provinciích	21
2.4. Villa rustica v Řecku	22
3. Římské villy rustiky v Épeiru	24
3.1. Antické prameny o hospodářství a villách	24
3.2. Archeologické pozůstatky římské architektury	25
3.2.1. Identifikované villy rustiky a maritimy v Épeiru	25
3.2.2. Identifikované římské hospodářské pozůstatky v Épeiru	28
3.3. Porovnání épeirských vill s italskou villovou tradicí	29
4. Římská villová architektura a relevantní stavební technologie	32
4.1. Technologie zdění	32
4.2. Konstruktivní řešení mozaik a podlah	36
4.3. Chronologické fáze technologií v Épeiru prizmatem Nikopole	39
5. Dvě římské villy na épeirském venkově	40
5.1. Případová studie – villa rustica v Masklinitse	40
5.1.1. Historie výzkumu	40
5.1.2. Popis objektu dle publikací	41
5.1.3. Interpretace villy	42
5.1.4. Komentář k typologii a dekoraci villy	43

5.2. Případová studie – villa rustica v Strongyli	44
5.2.1. Historie výzkumu	44
5.2.2. Popis objektu a interpretace dle publikací	45
5.2.2.1. Popis pars urbany	45
5.2.2.2. Interpretace pars urbany	48
5.2.2.3. Popis balnea	50
5.2.2.4. Interpretace balnea	50
5.2.3. Komentář k villovému komplexu	51
5.2.3.1. Typologie pars urbany	51
5.2.3.2. Technologie pars rustiky a urbany a balnea	54
5.2.3.3. Dekorace	56
6. Závěr	58
7. Seznam použité literatury	61
8. Obrázková příloha	67

Seznam zkratek

ADelt	Αρχαιολογικόν Δελτίον. Αθήνα.
IG	Inscriptiones Graecae. Berlin.
ILS	Dessau, H. ed. 1892–1916: <i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> . Berlin.
TIR	Tabula Imperii Romani.
ΕΦΑ	Εφορεία Αρχαιοτήτων.

Uvedení do tématu

Villa rustica (v plurálu latinsky *villae rusticae*) je od svého vzniku jedním z charakteristických hospodářských útvarů římského impéria. Zhmotňuje praktickou a estetickou podstatu římského života, spojuje v sobě hospodářskou a společenskou reprezentativní stránku architektury. Sdružuje v sobě místní tradici a architektonický vliv dobyvatele, rysy „romanizace“ dané provincie, římský způsob myšlení a organizaci hospodářství. Je to jistý symbol římské přítomnosti na venkově.¹ Villy rustiky se vyskytují nejen na Apeninském poloostrově, ale také v různých variacích například v evropských provinciích.

Na příkladu římských vill v Řecku by bylo možné zjistit, jakým způsobem se římský systém vill rustik osvědčil a aplikoval, a to nejen v severních provinciích, ale také ve vlastním Řecku. Řecko sloužilo Římanům v mnohém jako kulturní vzor, mělo zavedenou infrastrukturu a urbánní a ekonomický systém.² V římských provinciích v severní a střední Evropě bylo obyvatelstvo s velice odlišným kulturním a hospodářským systémem. Horatius svým charakteristickým výrokem *Graecia capta ferum victorem cepit* (Hor. Epist. II, 1.156) popsal vztah Řeků a Římanů po dobytí Řecka, a přestože Římané byli uneseni řeckým věděním a uměním, jsou i jisté rysy římského stavitelství a technologií, kterými se mohli nechat inspirovat naopak Řekové.

V oblastech východních byl antický svět již od archaického období až po helénistické ovlivňován řeckým stavitelstvím, architekturou, jazykem, myšlením, uměním, hospodářským a vládním systémem.³ Avšak právě proto považujeme za důležité sledovat rozdíly v detailech a vnímat římskou praktičnost a aspekty římského hospodářského uspořádání a životního stylu

¹ Percival 1976, 13; Smith 1997, 18.

² Vzdělání Římané používali pro komunikaci mezi sebou často řečtinu. Římské impérium těžilo z inspirace řeckého kulturního prostředí v mnoha aspektech. Díky tomu vzniklo kupříkladu Vergiliovo dílo *Aeneis*, ekvivalent Homérovy *Odysey*, a kromě epické poezie převzali Římané od Řeků také divadelní tradici a mnoho dalšího. Co se týče vyspělého urbánního systému, již v 5. stol. př. n. l. působil v řeckém světě Hippodamos, který v Řecku zavedl vzor dnešního evropského urbánního plánování.

³ Boardman 1994; Kuhrt – Sherwin-White 1987.

prostřednictvím přejatých římských architektonických prvků na soukromých stavbách vill rustik na východě, v našem případě v Řecku.

Identifikace římských rysů na stavbách nám může pomoci nahlédnout do promítání římského vlivu do soukromé architektury a současně poznat římskou přítomnost v oblasti Řecka, a to konkrétně v oblasti Épeiru, nacházejícího se nedaleko Italského poloostrova za Jónským mořem.

Rozhodla jsem se zpracovat komplikované téma, které je výzvou kvůli méně přístupným publikacím a sporadickému výskytu systematických archeologických prací.⁴

Jedním z důvodů byl můj obdiv ke snaze řeckých a zahraničních archeologů začít se více věnovat římské archeologii v oblasti Řecka v posledních dvou desetiletích. Katalyzátorem této snahy bylo řecké Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, které iniciovalo konference s římskou tematikou v Řecku.⁵ Postupné opouštění idealizace konkrétních historických období, při které bylo z velké části vynecháváno podrobné studium římských dějin na řeckém území,⁶ vedlo ke vzniku několika cenných monografií o římské provinciální archeologii a architektuře v Řecku.⁷

⁴ Severozápadní Řecko se zatím netěšilo podobnému zájmu cestovatelů, archeologů a athénských zahraničních škol jako například Attika a jiné oblasti. Publikace římských vill rustik a venkovských nálezů bývaly v absolutní převaze v řečtině a většina z nich v podobě kratších archeologických reportů každé Έφορεία Αρχαιοτήτων. Proto bývá u převážné většiny archeologů zásadním citovaným dílem dosud Hammondova monografie *Epirus* z roku 1967.

⁵ Jedná se o Národní výzkumný ústav Řecka (*National Hellenic Research Foundation*), kde výzkumná skupina ředitelek výzkumu Dr. Papageorgiadou (řešitelka) a Dr. Zoumbaki a dále Dr. Mendoni (dnešní ministryně kultury Řecké republiky) a Dr. Antoniadise pokračuje v projektu *Οικονομία και κοινωνία στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Εποχή* o starověkém hospodářství a ekonomice v Řecku, v jehož rámci se soustřeďují na období helénistické a římské. Na tomto dlouholetém výzkumném projektu se podílejí také emeritní pracovníci Dr. Michailidu a Dr. Rizakis a mnoho externích výzkumných pracovníků. Odkaz na stránky: <http://www.eie.gr/nhrf/institutes/igra/southerngreeceprog-gr.html>

⁶ Na úkor studií římského období v Řecku bývala prioritou archeologického bádání na řeckém území studia od doby bronzové až po dobu klasickou a helénistickou. Papaioannou 2018, 328–329.

⁷ Catledge – Spawfort 2002; Papaioannou 2002; Bonini 2006; Sweetman 2013; Rizakis – Touratsoglou (eds.) 2013; Antoniadis 2016; Marzano and Métraux (eds.) 2018.

Dalším z důvodů byla potřeba řeckých archeologů zpracovat nálezy záchranných výzkumů v Épeiru, podnětená také stavbou národní dálnice mezi Riem a Ioanniny,⁸ která přinesla na povrch řadu římských objektů, jejichž publikaci můžeme očekávat v příštích letech.

Třetím z důvodů byl můj zájem o pochopení římské villové architektury a stavitelství v provinciálním kontextu řeckého území a snaha zjistit, zda se komparativním přístupem můžeme dobrat k syntetické prezentaci výsledků archeologického bádání v dané oblasti.

Sama charakteristika římských komplexů vill rustik v různých provinciích závisí na historických, geologických, ekonomických, kulturních, geografických a klimatických faktorech, které se promítají do výskytu, polohy, produkce, architektonického zpracování a využitých stavebních technologií a materiálů. Vzhledem k ohromnému geografickému rozsahu římské říše se tyto faktory v různých provinciích od sebe často diametrálně liší.

Úkolem této práce je shrnout informace o římském stavitelství a architektuře na příkladu vill rustik v prostředí Épeiru. Nejdříve popíšeme geografii a přírodní prostředí západního Řecka. Dále uvedeme dosavadní definice a pohledy na jev vill obecně, nabídneme popis stavebních materiálů římského stavitelství a technologií relevantních pro architekturu venkovských vill v Épeiru. Shrneme také dosavadní informace o výskytu římských venkovských vill v Épeiru a jejich typologických rysech v porovnání s Itálií.

Avšak právě rozmanitost architektonických útvarů, odlišnost klimatických a historických podmínek v různých oblastech impéria, ale také sama problematičnost definice villy rustiky nám neumožňuje v rámci bakalářské práce zajít ke kulturně-historickým závěrům a analýzám, které si takový architektonický a hospodářský jev jistě zaslouží.

Cílem této práce je tedy spíše poukázat na jeho existenci a pohled různých badatelů a dále nastínit otázky, které pro tuto oblast vznikají, když se pokusíme pochopit a zpracovat dva příklady vill z Épeiru na základě novořeckých archeologických zpráv zabývajících se touto problematikou.

Poznámky k terminologii a překladům

Hned v úvodu je třeba říct, že cílem práce není vymýšlet nové české ekvivalenty pro cizojazyčné termíny. Vzhledem k absolutní převaze cizojazyčné sekundární literatury je

⁸ Dálnice A5 «Ιόνια Οδός», E55 a E591

potřeba hned v úvodu popsat systém, jakým budeme problematiku převádění termínů do češtiny řešit.

Pro termíny z novořečtiny se bude v případě, že neexistuje už zavedený český nebo anglický ekvivalent, používat transliterace z novořečtiny. Pro starořecké termíny nebo toponyma se bude používat starořecká transliterace podle erasmovské výslovnosti.

Starších archeologické zprávy z 20. století psané v katharevuse budeme transliterovat, jako by byly psané v oficiálním novořeckém systému *dimotiki*, platném oficiálně od roku 1974.

Termíny *αγρέπαυλη* a *ρωμαϊκή (εξοχική) βίλα* budou jednotně převáděny na latinský termín *villa rustica*, bližší českému publiku, nebo případně villa (nikoliv vila).⁹ V případě, že bude v originále termín *αγροικία*, bude na to v poznámce upozorněno, protože tento termín je dvojnásobný: v přímém překladu znamená dům na venkově, a může se tedy jednat jak o villu, tak o farmu.

Ostatní architektonické a historické termíny budou převáděny do latiny v případě, že je v něm doložen přesný ekvivalent. Pro termíny typické pro řecko–římské prostředí bude zachován řecký termín a případně v poznámce uveden anglický ekvivalent podle sekundární literatury.

Klíčové definice z veškeré cizojazyčné literatury, ke které neexistuje český překlad, budeme podávat pro pohodlí čtenáře ve vlastním českém překladu, ale originální text bude vždy pro kontrolu uveden v poznámce pod čarou. U názvů probíhajících projektů a publikací bude zachováno originální znění.

⁹ V celé této práci bude termín *villa* a *villa rustica* používán ve významu venkovské vily.

1. Épeiros

Starověká Ἄπειρος je zmiňována již v Homérovi (Hom. γ 90–91), ale bez přesnějších údajů, které by umožnily najít geograficky odpovídající oblast.¹⁰ V epické literatuře znamená slovo ἄπειρος spíše opak moře a teprve v klasickém období začíná být užíváno v geografické souvislosti se severozápadním Řeckem.¹¹

Strabón vyjmenovává jedenáct historických kmenů, které obývaly tento starověký kraj (Strab. VII, 7.5, 7.8): Chaony, Thespróty, Kassópy, Molossy, Amfilochy, Athamany, Aithiky, Tymfaiy, Oresty, Parórai y a Atintanty.

Kvůli nedostatku pramenů o starších dějinách oblasti nepadají mezi historiky o přesném vymezení prostoru obývaného těmito kmeny shoda.¹² Nicméně většina z nich se shoduje na čtyřech geografických oblastech, a to Molossii, Kassópé, Chaónii a Thesprótií. Jména těchto oblastí se užívají i dnes a jsou odvozena od čtyř hlavních kmenů, které se v nich prosadily.¹³

1.1. Název, vytyčení oblasti

Pro historicko-geografické vymezení práce jsem se rozhodl použít název *Épeiros*¹⁴. Tento neutrální název totiž neodkazuje na novořeckou *Ípiros* ani latinskou *Epirus*.

Novořecká *Ípiros* se jeví pro práci jako neadekvátní název, protože se dnes jedná o mnohem menší území současného Řecka než to, kterému se v práci věnujeme. Nezahrnuje jihovýchodní část Albánie, ve které se ovšem vyskytují římské pozůstatky a která historicky patřila do římské provincie s názvem *Epirus*. Latinský název římské provincie *Epirus* zase není dostatečný chronologicky. Římskou přítomnost totiž zkoumáme prizmatem vill, z nichž některé existovaly ještě před vznikem římské provincie.¹⁵ Název *Epirus* byl navíc hojně využíván i ve středověku, kdy se rozsah takto nazvaného území na Balkáně často zmenšoval nebo zvětšoval.

¹⁰ Ve významu *nekonečná země*. Pliakou 2007, 39.

¹¹ Pliakou 2007, 39.

¹² Pliakou 2007, 45; Hammond 1967, 443–480.

¹³ Pliakou 2007, 45.

¹⁴ Slovo *Épeiros* je ve staré řečtině femininum, ale v této práci jsme se rozhodli ho v češtině používat jako maskulinu, abychom ho mohli skloňovat.

¹⁵ Papaioannou 2002, 262–263

Nabízí se tedy výše navrhované řešení v podobě starořeckého názvu *Épeiros*, který není tak zavádějící, svou starořeckou podobou odpovídá zkoumané době a označuje starověké území, které v naší práci bude zahrnovat jak oblast novořecké *Ípiros*, tak také jihozápadní albánskou část bývalé provincie *Epirus*.

Dále užíváme geografické členění Épeiru podle starověkých zdrojů a dnešních historiků na *Kassópe*, *Thespróti* a *Molossii*.¹⁶

1.2. Popis Épeiru

Pro lepší pochopení lidské činnosti a vývoje římské architektury v této oblasti je potřeba uvést její charakteristiku a geologický profil. To vše určuje, jaké činnosti v ní mohly být vykonávány z hlediska zemědělského a výrobního a jaký stavební materiál byl k dispozici v bezprostřední blízkosti. Profil terénu a krajiny většinou určuje také volbu konkrétních technologií a konstrukčních řešení, jak uvidíme v kapitole 4 této práce.

1.2.1 Geologie

Plocha starověkého Épeiru je geologicky různorodá (viz obr. č. 1) a charakterizovaná hlavně orientací ze severozápadu na jihovýchod a řadou výrazných pohoří a strmých horských hřbetů tvořených z vápence se spletitou podzemní drenáží. Vápenec je tvrdší, výběžky vápencového pohoří bývají strmé a holé. Kromě vápence se v Épeiru vyskytuje také formace z měkkého flyše skládajícího se z pískovce, slínu a jílu tvořících úrodné pláně a údolí mezi pohoří. Třetí formací je zelenokamenné pásmo (výsledek vulkanické sedimentace), na kterém se přirozeně tvoří lesy a které je vhodné pro pastviny. Na západě a na jihu je Épeiros obklopen Jónským mořem a Ambrackým zálivem. Zde je poslední druh geologické formace: velice úrodné aluviální pláně formované sedimentací v okolí říčních delt jak na flyšových, tak na vápencových ložiscích.¹⁷

1.2.2. Geografie

Geografický profil Épeiru je velice členitý (viz obr. č. 2).¹⁸ Horské výběžky se tyčí ve čtyřech řadách rovnoběžně se západním pobřežím Řecka. Ze severu na jih se táhne pohoří Pindos

¹⁶ Antoniadis 2016; Pliakou 2007, 45.

¹⁷ Hammond 1967, 3–8.

¹⁸ Pliakou 2007, 32–34.

(největší pohoří v Řecku). Počínaje nejvyššími horami Grammos a Smolikas (2637 m) na severu a konče Athamanskými horami na jihu v oblasti starověké Ambrakie tvoří tato část Pindosu přirozené hranice mezi Makedonií, Thessalií a Épeirským krajem. Kromě členění zemského profilu toto pohoří také způsobuje jiné klimatické podmínky, než jaké jsou v ostatních částech Řecka. Kvůli výšce hor a neprostupnosti pohoří se zde sráží veliké množství dešťové vody. V Épeiru je tak klima velmi deštivé, a to i v období letních měsíců. V zimních měsících jsou tyto horské oblasti i v dnešní době skoro neprostupné. Pramení tu početná řada řek a potoků, protékají pak ostrými průsmyky a širšími pláněmi Épeiru a nakonec se vlévají do Jónského moře a Ambrackého zálivu.

V severním Épeiru se od severu na jihovýchod tyčí řada menších hor pohoří: hory Smolikas, Meropé a Tymfé na severu, Mitsikeli v oblasti dnešního jezerního města Ioannina, Tomaros u Dódóné, Murgana a pohoří Paramythia v oblasti Thesprotie, hory v oblasti Suli a Tzoumerka na severovýchod od Ambrackého zálivu.

Mezi těmito horami protéká řada řek vytvářejících svým tokem menší úrodné nížiny ve vnitrozemí a větší u jejich delt. Tyto řeky byly základní komunikací mezi severní a jižní/jihovýchodní částí Épeiru.

Na severu je dominantní řeka Aóos, do níž se vlévají o trochu menší Voidomatis a Sarantaporos. Je zajímavé, že Aóos je jediná řeka pramenící v Řecku, která protéká dnešním albánským územím směrem na sever, do historické severní oblasti *Epirus Vetus*. Na albánské území přechází nížinou Konitsy mezi horami Grammos a Nemrcika a ústí do moře v oblasti nížiny Butrint. Skoro rovnoběžně s touto řekou teče na albánském území řeka Drina. Ta tvoří malou nížinu mezi dnešní albánskou horou Kendrevica a řekou Tsamantas a pokračuje až k Telepeni, kde vtéká do řeky Aóos.

Řeky Kalamás a Acherontas pramení na severovýchodě a vtékají do moře na jihozápadě poté, co se první z nich propojí s menší řekou Gormos a druhá s řekami Smolitsa a Kokytos. V jihovýchodním a jižním Épeiru dominuje řeka Arachthos, do které se vlévají řeky Zagoritiko a Kalarrytiko. Arachthos protéká úzkým a strmým průsmykem spojujícím pohoří Tzoumerka a Xirovuni. Řeka Louros má podobnou orientaci a protéká úzkou nížinou mezi Xirovuni a Thesprotskými horami. Jak Arachthos, tak Louros protékají Ambrackou nížinou a vtékají do Ambrackého zálivu.

Řeky mohly sloužit velice účinně jako vodní cesty a být přirozenou komunikací v oblasti mezi pohořím a průsmyky.¹⁹ Sloužily jako základní komunikace, a to i přesto, že ne všemi jejich částmi bylo vždy možné bezpečně proplout a jiné části ani nebyly přístupné po celý rok. Nejužitečnější a nejbezpečnější musely být části řek v oblasti nížin, které se také využívaly mnohem častěji (hlavní z nich jsou Arachthos, Louros, Acherón, Kalamas).²⁰

Mezi řekami Arachthos a Louros se vytvořila nejrozsáhlejší a nejúrodnější nížina v oblasti, Ambracká nížina. Dvě další nížiny jsou Ianninská ve vnitrozemí a Prevezská neboli Nikopolská na západě Ambrackého zálivu. Je zde ještě řada menších nížin a plání, které dohromady tvoří cennou komunikační síť a důležitý prostor k obdělávání půdy. Dvě z nich důležité pro naše pozorování jsou nížina u delty řeky Acheróna a nížina Kokytos, pojmenovaná podle stejnojmenné řeky.

1.2.3. Hospodářská činnost

V oblasti Épeiru se tradičně od starověku až dodnes provozuje převážně chov dobytka (kozy, ovce, prasata, krávy, koně) a zemědělská činnost. V mnohem menším měřítku, vzhledem ke geologickému profilu, který má nejmenší podíl úrodné půdy v celém Řecku, se pěstovaly také obiloviny. Z hlediska zemědělského je v oblasti výhodnější pěstovat víno a také olivy k produkci olivového oleje, ale ty jen na úrodné půdě v blízkosti Ambrackého zálivu a Prevezy.

Do dnešní doby je ve srovnání s ostatními oblastmi Řecka v oblasti Épeiru nejrozšířenější chov koz. Přítomnost koz musela v této oblasti podle Hammonda velice změnit profil vegetace od stavu ve starověku. Přestože množství dešťové vody podporuje hojný růst stromů a tvoření lesnatých krajín, chov koz na ně má ničivý vliv a zabraňuje jejich rozšiřování. Ve starověku byla však oblast velice bohatá na produkci dřeva dobré kvality, které se podle Hammonda dalo v hojně míře exportovat.²¹

1.3. Krátké dějiny římské přítomnosti v Épeiru

Římané se objevují na scéně západořeckého území již v letech 228/227 př. n. l. Západní Řecko přišlo do styku s římskou tradicí na svém území jako jedna z prvních oblastí v Řecku pro svou

¹⁹ Marzano 2007, 152.

²⁰ Pliakou 2007, 43.

²¹ Hammond 1967, 19.

geografickou blízkost k Itálii²² a také prostřednictvím římské kampaně proti illyrským pirátům blokujícím námořní cesty.²³ Zoumbaki tento krok připisuje také římským hospodářským zájmům: Římané si tak udrželi přímou a bezpečnou námořní komunikaci, jež byla začátkem římské přítomnosti v Řecku.²⁴ Stopy výskytu Římanů, ať legionářských veteránů, bezzemků, obchodníků *negotiatores*, nebo prominentních bohatých římských občanů, jsou v oblasti zaznamenány již z období pozdního 2. stol. př. n. l.²⁵ Tuto skutečnost dokládá Dakaris svým článkem o římské politice a zájmech v Épeiru.²⁶

V roce 148 př. n. l. byly Makedonie a Épeiros kvůli Andriskovu povstání integrovány do římské provincie. Následně v 1. stol. př. n. l. zažila oblast thrácké nájezdy asi podobné těm, které zažila Makedonie těsně před Mithridatovou válkou proti Římu. I kvůli římské občanské válce mezi lety 88 a 33 př. n. l., která se odehrávala také v Řecku, byla oblast ke konci 1. stol. př. n. l. zpusťošená (Strab VII.7.9).²⁷

Konec nejistému období politické a ekonomické nestability dal tehdy ještě Oktavián po svém vítězství v bitvě u Aktia v roce 31 př. n. l. Tento mezník je pro následný vývoj situace v Řecku velice zásadní. Byla nastolena *Pax Romana*, a přestože byla kvůli založení nového města Nikopole řada obyvatel násilně přesídlena (Strab. VII, 7. 5), nastalo období stability a hospodářské prosperity.²⁸ Augustovým rozhodnutím reorganizovat administraci v řeckých provinciích a centralizovat vládu a bohatství ve městech (Sparta, Messéné, Argos, Athény, Korinth, Patrai a Nikopolis) se změnil vztah venkova s městskými centry.²⁹ Země byla konfiskována a redistribuována novým systémem, v jehož důsledku muselo nutně docházet ke změnám mezi dřívějšími vztahy na venkově a v menších okolních městech.³⁰ Nikopolis měla

²² Papaioannou 2018, 334.

²³ Zoumbaki 2013, 63; Zoumbaki 2011, 524.

²⁴ Zoumbaki 2011, 524; Kromě toho identifikuje také na epigrafických nálezích z Thermu (Aitolie) z let 263/2 nebo 271/270 řecká jména římských proxenů ze Sicílie. Zoumbaki 2011, 525–526.

²⁵ Papaioannou 2002, 267; Papaioannou 2018, 334; Zoumbaki 2013, 63.

²⁶ Dakaris 1987, 1-27.

²⁷ Antoniadis 2016, 22.

²⁸ Rizakis 2014, 240–241.

²⁹ Rizakis 2014, 241.

³⁰ Rizakis 2014, 251.

od založení buďto status *colonia* (Plin. HN IV, 4.–5; Tac. Ann. V, 10. 3–4.), *civitas libera*, anebo snad oba současně³¹ a byla věnována Oktaviánem bohu Apollónovi.

Z architektonického hlediska je Nikopolis důležité město tím, že bylo postaveno nově a od začátku jako město odpovídající římským požadavkům a s typicky římským urbanistickým rozvržením. Je možné v něm pozorovat prvky římského domu s atriem anebo impluviem, které jsou doložené i v řeckých veteránských koloniích Patrasu, Korinthu, Dionu a Filippi.³²

Z geografického hlediska je město Nikopolis považováno za velice výhodně situované a lukrativní, a to hlavně pro dobrou dostupnost pitné vody z více zdrojů, velmi úrodnou půdu v okolí a vynikající umístění přístavu, ze kterého se časem stala důležitá zastávka na obchodní trase od Levanty na západ a také na samé trase z Korintského zálivu a zpět.³³ Celková prosperita a potřeby města Nikopole a vývoj obchodu spolu s novými elitami a jejich potřebami musely být ve výsledku i katalyzátorem vzniku dalších římských vill rustik v okolí.

Následně byl Épeiros v roce 27 př. n. l. přidělen do správy Patrasu, hlavního města římské provincie Achaie (Strab. XVII, 3. 25), a setrval v ní až do doby Trajánovy vlády.³⁴ Za té byla provincii *Epirus* udělena samostatnost a její správa byla přesunuta do Nikopole.

V roce 267 n. l. pak čelila města římské provincie *Epirus* nájezdům Herulů. Pravděpodobně Dioklecián se v tomto období rozhodl rozdělit provincii *Epirus* na dvě, kterými byly *provincia Epirus Vetus* s hlavním městem Nikopolis a *provincia Epirus Nova* s hlavním městem Dyrrhachium.³⁵

³¹ Badatelé nejsou ve shodě v tom, jaký status město mělo. Alcock 1993, 133; Kirsten 1987, 91–97; Hoepfner 1987, 129 podporují ve svých studiích myšlenku, že mělo status *civitas libera*. Oproti tomu Purcell 1987, 89 tvrdí, že mělo status dvojí, jak *civitas libera*, tak *colonia*, k čemuž se přiklání i Papaioannou 2002, 265–266 vzhledem k pádným argumentům založeným na epigrafických nálezech IG² 92 ILS 2080, ve kterých byl *centurion* první legie *Italica* jmenován *duumvirem* v *colonia Actia a Nikopolis* "in leg. prim[a]m [I]ta[I]ic., [p]rimipil. leg. / eiusdem, adlectus decurio in/ **colonis** et or[n]am. [I] v[i]ralib./ [or]n. Actiae Nicopoli et Ulpia/ ...".

³² Papaioannou 2002, str. 265

³³ Viz obr. č. 6 s římskou mapou Épeiru.

³⁴ Papaioannou 2002, 262.

³⁵ Dakaris 1972, 197; Chrysos 1997, 148; Antoniadis 2016, 22.

V pozdní antice se v Épeiru postupně rozšiřovalo křesťanství a tradiční náboženství se i přes Juliánovu snahu už znovu prosadit nepodařilo.³⁶

V pátém století došlo ke gótským nájezdům. Mezníkem konce antické éry v Épeiru se stal rok 474 n. l., kdy Vandalové dobyli město Nikopolis.³⁷

³⁶ Antoniadis 2016, 22.

³⁷ Antoniadis 2016, 22.

2. Villa rustica

2.1. Co je villa rustica?

Villa rustica je nejednoznačným názvem. Vzbuzuje otázky, zda je třeba jev venkovských vill identifikovat na základě materiálu, architektury, produkce nebo její absence; zda je zásadní výskyt odlišných částí *pars urbana* a *pars rustica*; zda je důležitější geografický a historický kontext stavby, nebo konkrétní sada definičních rysů. Tyto otázky se, jak následně uvidíme, objevují v publikacích archeologů a historiků již několik desetiletí. Ještě dnes na ně nemáme přesnou odpověď a definice villy rustiky nevykrystalizovala do přesné podoby, jak se stalo u uchopitelnějších archeologických konceptů ne tolik závislých na společenských změnách a osobních preferencích zadavatelů staveb.

Vzhledem k tomu, že se neshodují všichni badatelé na naprosto identické sadě rysů a podmínek, na základě kterých lze objekt definovat jakožto villu rustiku, nabídneme alespoň shrnutí definic tohoto pojmu podle relevantní sekundární literatury obecně pro římské impérium (vlastní Itálii a provincie odděleně) a poté zúženě pro Řecko a Épeiros.³⁸

Vedle otázky, co může být považováno za villu rustiku, vyvstává ještě otázka, co může být považováno za villu rustiku v Řecku. Spíše než podávat definici se tedy budeme snažit nastínit její problematičnost a to, jak se s ní vypořádávají uznávaní badatelé, a dále také problematičnost použití názvu *villa rustica*, který se přece jen zdá být v jistém ohledu pro řecký fenomén římské villy nepřesný.³⁹

2.2. Villa rustica v Itálii

2.2.2. Villy rustiky z historického hlediska

Římská *villa rustica* má v kontextu Říma a střední Itálie svou kulturní konotaci. Pro římskou společnost bylo totiž vlastnictví rozsáhlých polností a zemědělská činnost také otázkou příslušnosti k římské elitě. Nejvyšší společenská vrstva patricijů – římských senátorů, kteří byli omezeni v obchodní činnosti zákonem a museli si zajišťovat živobytí vlastními prostředky – se

³⁸ Percival 1976; Greene 1986; Rothaus 1994; Smith 1997; Marzano 2007; Rizakis – Touratsoglou 2013; Marzano and Métraux 2018; Papaioannou 2016.

³⁹ Papaioannou 2018, 329.

obracela pro získání prostředků ke svým venkovským statkům (villám rustikám). Senátoři tradičně vlastnili rozsáhlé polnosti a jejich rodiny tradičně čerpaly prostředky ze zemědělské činnosti svých bohatých venkovských statků místo riskantnější činnosti obchodní.⁴⁰ Plinius mladší nás ve svých dopisech (Plin. Ep. 1.6.) zpravuje o životě na venkově, kde má své villy, ve kterých rád tráví čas čtením a prací.⁴¹ Soběstačnost a práce se zemí a dobyt看em se považovala za symbol římské *virtus* a Vergilius, jehož mecenášem byl sám Augustus, ve svých dílech *Georgica* a *Bucolica* popisuje tento vřelý vztah římské kulturní tradice k zemědělské a pastevecké činnosti.

2.2.2. Villy rustiky z archeologického hlediska

Časté jsou villové komplexy s lázeňskými budovami nebo peristylovými zahradami. Kromě těchto luxusních instalací mívaly italské villy také vlastní dekorativní zahrady, bývaly často doplňovány freskovou výzdobou a sloužily svým majitelům jako oázy klidu.⁴²

Středoitalské villy rustiky mívaly tradiční část *pars rustica*, kde probíhala produkce vína, oleje, chov dobytka, a současně bývaly doplněny o luxusní stavby v části *pars urbana*, které zajišťovaly svým majitelům pohodlí odpovídající jejich statusu a prostředkům. V případě vill střední Itálie a hlavně v okolí Říma se jednalo o nemalé hospodářské statky *villae rusticae* patřící mezi jinými také senátorům.⁴³

Jedním ze základních topografických předpokladů pro efektivní funkci villy rustiky byla dobrá komunikace s městy v podobě cesty nebo splavného vodního toku v blízkosti villy. Infrastruktura zajišťovala podmínky pro export a také efektivní spojení mezi villou, zásobující město svými produkty, a městem, zásobujícím villu všim potřebným k pokračování v činnosti. V případě, že měla villa prominentního majitele, byla dobrá komunikace s městy stěžejní také pro to, aby mohl své venkovské sídlo snáze navštěvovat při svých povinnostech ve městě.⁴⁴

Nutností byl také dostatečný přísun vody, zajišťovaný buďto soukromými akvadukty, nebo umístěním villy přímo u vodních pramenů a toků. Voda byla zásadní pro zalévání zahrad a

⁴⁰ Marzano 2007, 82.

⁴¹ Marzano 2007, 189.

⁴² Marzano 2007, 106.

⁴³ O topografii, komunikacích a umístění vill v okolí Říma viz Marzano 2007, 107.

⁴⁴ Marzano 2007, 152.

polností, pro chod lázní a také pro využití přímo v procesu produkce,⁴⁵ například pro výrobu olivového oleje se využívá horká voda při lisování oliv.

2.3. Villa rustica v provinciích

Villa rustica se tedy dá vnímat jako socioekonomická instituce. Jako taková je v provinciích viditelným nositelem rysů romanizace dobyté oblasti a lze na ní pozorovat, do jaké míry se místní tradice přiklánějí ke zvykům a tradicím dobyvatele.

Percival ve své publikaci o villách nabízí popis villy jako *socioekonomického fenoménu, součtu funkcí, takřkajíc interpretace...*⁴⁶ anebo jako *definice toho, co samo slovo znamená a na co by mělo nebo nemělo být aplikováno.*⁴⁷ Nabízí ve svém díle úvahu, která zčásti zahrnuje obecné rysy vill rustik, a to že se jedná o *budovu na venkově, většinou spojenou s farmářskou činností, občas s konotací luxusu nebo odpočinku a ve většině případů se jedná o jeden obytný komplex spíš než o více obytných budov.*⁴⁸ Dále vnímá Percival villu jakožto rys romanizace v provinciích.⁴⁹

Podle Smitha byla navíc situace v některých římských provinciích taková, že místní obyvatelstvo bylo nakloněno k tomu, osvojovat si římskou kulturu, přizpůsobovat se architektonickým tradicím a kultuře dobyvatele, prezentovat svá luxusní sídla a zajišťovat si tak prestižní spojení s Římany jakožto dobyvateli.⁵⁰

Kolektivní monografie *The Roman Villa in the Mediterranean Basin* (Marzano a Métraux) popisuje, jak villy ve středomoří sloužily ve většině případů *k produkci vína, olivového oleje,*

⁴⁵ Marzano 2007, 155.

⁴⁶ Percival 1976, 13 „description of the villa as an economic and social phenomenon, an account of this function, an interpretation as it were...”

⁴⁷ Percival „a definition, a statement of what the word means and an indication of the sorts of things to which we should or shouldn't apply it.”

⁴⁸ Percival „A villa is a place in the country, normally (but not always) associated with farming, sometimes with connotations of luxury or relaxation, and in most cases a single house rather than a group of them.”

⁴⁹ Percival 1976, 14–15; Papaioannou 2018, 329, 355–356.

⁵⁰ Smith 1997, 18.

obilnin..., kromě toho však také jako *prostory k pohostinství, dialogu a přemýšlení o pohanských a nakonec i křesťanských tématech*.⁵¹

Zdá se, že villy měly roli regionálního hospodářského a kulturního střediska na venkově, a proto je jejich význam a přejetí římských rysů v provinciích velice důležitý. Tento speciální typ staveb by měl podle některých být vnímán jako jev, který sjednocuje impérium prostřednictvím rysů přejatých z římsko-italské tradice villové architektury a venkovského uspořádání osídlení a produkce.⁵²

Marzano také ve své dřívější publikaci o římských villách rustikách v Itálii uvádí, že stěžejní vztah vill rustik a nedalekých urbánních center je mnohem výraznější v oblastech s intenzivní kolonizací a vyšším stupněm urbanizace, jak v Itálii, tak také v provinciích.⁵³

2.4. Villa rustica v Řecku

Každá oblast má svá specifika. V Řecku se zdá být situace vill rustik trochu jiná než v jiných provinciálních oblastech. Například Papaioannou a Greene vnímají fenomén villy jako výsledek synoikismu mezi místním a římským obyvatelstvem.⁵⁴

Rothaus uvádí o římských villách v Korintu, že se dost liší od jiných provinciálních vill. Nenavrhuje sice nový pojem, ale nabádá k tomu, aby se s jevem římských staveb zahrnujících rysy římské villy rustiky a současně i rysy místní architektury zacházelo opatrně a s vědomím o jejich odlišnosti.⁵⁵

⁵¹ Kontrast *pohanských a křesťanských témat* je trošku problematický. Nicméně v rámci překladu přesně zachováme smysl originálu (viz další poznámku).

⁵² Marzano et Métraux (eds.) 2018, Preface: „The architecture of villas could be humble or grand, and sometimes luxurious. Villas were most often farms where wine, olive oil, cereals, and manufactured goods, among other products, were produced. They were also venues for hospitality, conversation, and thinking on pagan, and ultimately Christian, themes. Villas spread as the Empire grew [...] The distinctive Roman/Italian villa type was transferred to the provinces, resulting in a Mediterranean-wide culture of rural dwelling and work that further unified the Empire.“

⁵³ Marzano 2007, 177.

⁵⁴ Papaioannou 2016.

⁵⁵ Rothaus 1994, 391–392.

Vyvstává zde zásadní otázka. Jak je to s villami v Řecku? Jedná se u nich o *synoikismos*, o *romanizaci*?

Publikace řady řeckých a épeirských vil již existuje.⁵⁶ Zatím ale nikdo z badatelů nepřišel s přesnou definicí či typologií, i když řada z nich upozorňuje na rozdíly. Hodnocení římské ekonomiky se však začíná rýsovat a z Rizakisových závěrů je jasné, že římské hospodářství v Řecku bylo založeno v okolí měst hlavně na agrární regionální ekonomice,⁵⁷ se kterou je *villa rustica* přímo spjatá a ve které hraje zásadní roli.

Zbývá tedy počkat na nová *Meletémata* o římských villách a jejich pozůstatcích v řecké části Épeiru, dělaná v rámci projektu *Οικονομία και Κοινωνία στην Ελληνιστική και Ρωμαϊκή Εποχή*, které vede Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.⁵⁸

V Épeiru se totiž – jak zjistíme také v naší práci – vyskytují četné a rozmanité pozůstatky vill, které by ve srovnání s achaiskými zprávami a *Meletématy* 68, věnujícími se oblasti Patrasu, a ve srovnání s nálezy makedonskými, korinthským, attickým a aitoloakarnanskými⁵⁹ mohly mít v budoucnu za výsledek novou definici nebo typologii s návrhem lepšího přístupu k fenoménu římské villy rustiky v Řecku.

⁵⁶ Kolektivní monografie o villách v Achaii Rizakis – Touratsoglou 2013; Kolektivní monografie o villách ve středomoří Marzano et Métraux (eds.) 2018; Publikace shrnující veškeré římské pozůstatky v Épeiru Antoniadis 2016; Četné archeologické reporty o výskytech v Épeiru v *ADelt*: Zachos – Kefallonitou 1992, 294–295; Douzougli 1993, 282–285; Vokotopoulou 1975, 211–213; Zachos – Choinas 2006, 687; Chrysostomou 1980, 316–323; a také řada dalších publikací: Forsén – Tikkala 2011; Douzougli 1998, 74–78; Douzougli 2003, 5–10; Angeli – Katsadima 2001, 91–103; Douzougli 1998, 74–78; Douzougli 2003, 5–10; a další.

⁵⁷ Rizakis 2013, 21.

⁵⁸ Odkaz na oficiální stránky: <http://www.eie.gr/nhrf/institutes/igra/southerngreeceprog-gr.html>

Národního výzkumného ústavu Řecka, *National Hellenic Research Foundation*.

⁵⁹ O makedonských villách Papaioannou 2018; O korinthských villách Papaioannou 2018 331–334 a Rothaus 1994, 391–394; O villách Heróda Attika Papaioannou 2018, 339–350; O plastice ve villách Heróda Attika Spyropoulos, 2001.

3. Římské villy rustiky v Épeiru

3.1. Antické prameny o hospodářství a villách

Villa rustica je pevně spjatá s římským hospodářstvím. Jak produkční funkce a aktivity, zemědělské zázemí vill, tak i identifikace majitelů pomocí antických literárních a epigrafických pramenů jsou stěžejní pro pochopení jejich výskytu. Máme-li sledovat architektonický a technologický vývoj řešení vill v Épeiru, musíme také zjistit, kdo inicioval jejich výstavbu, kdy a proč.

Podle studií antických pramenů, jak jsme již zmiňovali, se ukázalo, že náznaky migrace byly již ve 3. stol. př. n. l. a počátek větší migrace lze datovat už do 1. stol. př. n. l. *Synepeirotae*, jistý spolek bohatých římských statkářů zmíněný Varronem (Varro Rust. II, 2.1–2; II, 5. 2; II, 5. 10–12) a Ciceronem (Cic. Att. I, 13; II, 1; II, 20), se usazují v Épeiru a začínají se tam ekonomicky realizovat již po bitvě u Pydny v r. 168 př. n. l.⁶⁰ Z pramenů (Varro Rust. II, 5. 12; II, 5. 18) máme zprávy o velkém majetku Ciceronova přítele Tita Pomponia Attika, čítajícím 120 stád dobytka.⁶¹ Atticus vlastnil v Épeiru také villy (Cic. Leg. II, 3. 7). Jako první z nich byla údajně identifikována v Albánii, villa tzv. *Amalthea*, která byla obdivně popsána Ciceronem (Cic. Att. I, 16).⁶² Druhá villa objevena blízko řeky Kalamas v Masklinitse (Thesprótie) odpovídá podle Preka- Alexandri právě zmínce o dalším Attikově majetku.⁶³ Jména dalších bohatých historicky známých rodin i z oblasti jižní Itálie, jako např. Cossinii z Puteoli, jsou zmíněna v epigrafických nálezech a jejich příslušníci by mohli být vlastníky některých z nalezených vill rustik.⁶⁴

⁶⁰ Viz podkapitulu Krátké dějiny; o římské migraci na východ Zoumbaki 2011, 523–534, o motivaci a náznacích speciálně 524. O spolku *Synepeirotae* viz Zoumbaki 2013, 63.

⁶¹ Interpretace textů o římském hospodářství v Řecku viz Zoumbaki 2013, 63, kde vysvětluje římské hospodářské zájmy v Épeiru a západním Řecku; Zoumbaki ve svém článku také upozorňuje na zmínky o *Synepeirotae*, *Epirotici homines*, *agrari* a *agripetae* v Ciceronových dopisech a na historický význam těchto zmínek pro římskou ekonomiku v Řecku; Podobně i Papaioannou 2018, 365;

⁶² O migraci Římanů do východního Řecka a Attikových zájmech a villách viz Zoumbaki 2013, 63; Wilson 1966, 93; O albánském výzkumu Attikovy villy *Amalthea* nebo *Malathrea* v Butrintu viz Çondi 1984, 131–152; O římské politice v Épeiru a ville Kalama viz Dakaris 1987, 1–21.

⁶³ O potenciální Attikově ville v oblasti Kalama v Épeiru viz zprávu Preka-Alexandri 1994, 427–429.

⁶⁴ Papaioannou 2018, 329.

Z těchto skutečností vyplývá, že fenomén římské migrace na východ do západního Řecka je katalyzátorem vzniku vill. Naprosto zásadní pro existenci vill rustik v Épeiru muselo být urbánní centrum Nikopole, kam by mohla produkce místních vill být distribuována.

3.2. Archeologické pozůstatky římské architektury

V následujících podkapitolách se seznámíme s řadou archeologických nálezů zpracovaných na základě Antoniadisova TRI⁶⁵ (viz obr. č. 3, 4, 5 kde je zaznamenána většina římských pozůstatků) a také zpráv z ADelt. Některé objekty jsou archeology identifikovány jako villy rustiky a maritimy a jiné jsou zas spojovány s agrikulturní činností⁶⁶ v římském období a ještě čekají na systematický výzkum a přesnější interpretaci.

3.2.1. Identifikované villy rustiky a maritimy v Épeiru

Thesprótská villa v Agiu Donatu byla nalezena na kopci s helénistickým opevněním, zatím je jen částečně odkryta a zdá se jako doposud nejstarší nález římského villového komplexu v Épeiru. Její počátek je datován do 2. až 1. stol. př. n. l. Díky sondám finského týmu je známo, že se jedná o římskou villu o minimálních rozměrech 90 × 40 m a s množstvím římských stavebních rysů (např. *cocciopesto*, *opus incertum*) a drobných nálezů. Na základě relativní chronologie při sondách ve ville a v helénistických věžích bylo zjištěno užívání věží i v římské době.⁶⁷ Podrobnější typologii villy přinese výzkum finského institutu a očekávaná podrobná Forsénova publikace.

Dříve zmíněná *villa rustica* Malathrea v Butrintu je také jedním z raných případů venkovských vill v oblasti Épeiru. Çondi interpretuje jako villu rustiku přestavbu původní helénistické kamenné věže ze 3. stol. př. n. l., a to na základě architektonické typologie a hojných nálezů z římského období.⁶⁸ Hlavní období jejího užívání bylo na základě keramických a numizmatických nálezů určeno jako 1. stol. př. n. l.⁶⁹

⁶⁵ Antoniadis 2016.

⁶⁶ Jedná se o objekty popisované jako farmy, v archeologických zprávách z ADelt většinou nazývané *αγροικίες* nebo *αγροτικές εγκαταστάσεις* (*farmářské instalace*).

⁶⁷ Forsén – Reynolds 2001, 109–113; Antoniadis 2016, 28, 57, 61.

⁶⁸ Çondi 1984, 132.

⁶⁹ Çondi 1984, 148.

Chronologicky paralelní je *villa rustica* v Masklinitse, která je – jak je zmíněno v předcházející kapitole – dávana do těsné souvislosti s villou v Butrintu. Masklinitse se nachází v Thesprotii, v blízkosti Jónského moře a řeky Kalamas. Villa byla nalezena na menší akropoli s helénistickým opevněním. Na základě keramiky a numizmatických nálezů byl počátek užívání villy umístěn do doby po bitvě u Pydny v 2. stol. př. n. l. Preka-Alexandri ji interpretuje jako jednu z Attikových vill, a to hlavně na základě architektonického členění podobného s villou v Butrintu.⁷⁰ Římské prvky v ní byly opravdu doloženy jak v technologických řešeních, tak díky keramickým a numizmatickým nálezům, podle kterých se hlavní fáze jejího užívání datuje do 1. stol. př. n. l.⁷¹ V druhé fázi došlo k přestavbě, změnila se funkce hlavních místností (například reprezentativní *triclinium* se změnilo v koupelnu s vanami). Dle nálezů byla tato villa užívána až do 3. stol. n. l.⁷² Vzhledem k tomu, že se jedná o jednu z vill o trochu lépe publikovaných, nabídneme její popis a shrnutí typologických zjištění v samostatné podkapitole.

Za zmínku stojí také přímořský nález komplexu villy maritimy v Zavali, nedaleko římského osídlení Ladochori, v oblasti současného přístavu Igumenitsi v Thesprotii. V její těsné blízkosti bylo odkryto mauzoleum se třemi sarkofágy z římské doby. *Villa maritima* byla zaznamenána v archeologických reportech z r. 1975 a na stránkách archeologického muzea Igumenitsi.⁷³ Sarkofágy jsou dnes vystaveny v archeologickém muzeu Ioannina a jsou datovány do doby od počátku 2. stol. n. l. do počátku 3. stol. n. l.⁷⁴ Na podrobnější publikaci villy v souvislosti s ostatními nálezy se snad můžeme těšit v příštích letech.

V Kassópé byly identifikovány různé římské nálezy v blízkosti kláštera Agia Pelagia na pobřeží Jónského moře, v oblasti nazývané Riza. Výjimečný je nález římského pohřebního okrsku typu *cepotaphium* se zahradou typického pro římské provincie ve 2. stol. n. l. V

⁷⁰ Preka-Alexandri 1994, 428-429.

⁷¹ Villa v Masklinitse u řeky Kalama Preka-Alexandri 1994, 429, Antoniadis 2016, 69;

⁷² Πρέκα-Αλεξάνδρη, Ανδρέου, Αργυρού 2018, 319–327.

⁷³ *Villa maritima* v blízkosti přístavu Ladochori a zmínky o vile a výskytu sarkofágů v přiléhající pohřební komoře viz Vokotopoulou – Oikonomou 1975, 211–213; Antoniadis 2016, 69.

Stránky muzea zmiňují polohu villy, její pars rustiku s produkční funkcí díky izolovaným cisternám a členité kanalizaci a také pars urbanu s místností s mozaikovou výzdobou https://www.igoumenitsamuseum.gr/view_sub_subpage/15/39/rwmaiki-epayli-ladohwri-igoymenitsas

⁷⁴Jeden z dochovaných římských sarkofágů z Ladochori v archeologickém muzeu Ioannina. http://www.amio.gr/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=20

obezděném okrsku se nachází mauzoleum římského typu z opus testacea, v němž byly nalezeny výklenky pro *columbarium* a některé sarkofágy. Jeden z nich je datován do doby od konce 2. stol. n. l. až do poloviny 3. stol. n. l. a ve srovnání s výše zmíněným sarkofágem z villy maritim v Ladochori se soudí, že se jedná o uměleckou práci z attické dílny. Dále byla 50 m od mauzolea nalezena římská konstrukce pro odvedení vody z pramene do vodní nádrže. Tyto konstrukce se interpretují tak, že měly zajišťovat vodu pro potřeby zahrady patřící k mauzoleu.⁷⁵ To vše pak mohlo být součástí villy rustiky,⁷⁶ která se nachází pod byzantským klášterem, v jehož celách byly odkryty části římských mozaik. Kromě těchto nálezů bylo ve dvoře kláštera nalezeno *trapetum* na lisování oliv.⁷⁷

Pozůstatky villy rustiky byly nalezeny jen několik kilometrů od kláštera Agia Pelagia. Tam byl kromě několika místností interpretovaných jako *pars urbana* místní villy také nalezen v těsné topografické souvislosti s villou dekadonální komplex postavený v římském stylu. Tato budova byla původně interpretována jako *nymphaeum*, ale později se usoudilo, také podle fragmentů z hypocausta, že se jedná o římské *balneum* patřící k ville. Rozloha celého komplexu je na základě sond odhadována na 1800 m² a komplex je třeba datovat nejspíše do 3. a 4. stol. n. l.⁷⁸

Další villou rustikou nalezenou v Kassópé je villa ve Strongyli, datovaná do doby od 1. do 3. stol. n. l. Nachází se blízko Ambrackého zálivu a má dochovanou *pars urbanu* i *pars rustiku*. Kromě toho bylo odkryto i k ní patřící *balneum*.⁷⁹ Tato villa je publikovaná podrobněji než ostatní doposud nalezené a je jedinečná svou *pars rustikou* dochovanou v celku. Z těchto důvodů budeme tuto villu podrobněji popisovat v podkapitole 5.2. *Příkladová studie – Villa rustica Strongyli*.

Nakonec se zmíníme ještě o dvou málo publikovaných nálezích. V archeologických zprávách je letmo zmíněna *villa rustica* v Agiu Georgiu a k ní patřící *balneum*. Tento komplex se nachází

⁷⁵ O *cepotaphiu*, přiléhajícím mauzoleu se sarkofágy a cisterně Angeli–Katsadima 2001, 94–103;

⁷⁶ O *ville rustice* v Agii Pelagii Papaioannou 2002, 301–302;

⁷⁷ O nalezených mozaikách pod klášterem Agia Pelagia Konstantaki 2015, πίνακας 58; Fotografická dokumentace z archivu ΕΦΑ Πρέβεζας; o *trapentu* Konstantaki 2015, 85.

⁷⁸ *Villa rustica* a *balneum* viz Angeli and Katsadima 2001, 91–94; Původní interpretace jako *nymphaeum* viz Chrysostomou 1982, 16.

⁷⁹ První zmínka v Hammond 1967, 61; Další zmínky v Zachos–Kefallonitou 1992, 294–295; Douzougli 1993, 282–285; Douzougli 1998, 74–78; Douzougli 2003, 5–10; Antoniadis 2016, 48.

ve vnitrozemí Kassópe. Existuje také zmínka o částečně odkryté římské stavbě typu *villa rustica* nacházející se v oblasti Ktismata v Molossii, s počátkem užívání datovaným do 1. stol. n. l.⁸⁰

Tabulka. č. 1. Shrnutí doložených vill rustik v Épeiru⁸¹

Název villového komplexu	Oblast	Související konstrukce	Chronologie
Malathrea	Butrint (Albánie)	předcházející helénistická věž – součást interiéru villy	počátek v 1. stol. př. n. l.
Agios Donatos	Thesprotia	předcházející helénistické opevnění – obklopující villu	počátek v 2. stol. př. n. l.
Masklinita	Thesprotia	předcházející helénistické opevnění – 650 m od villy	2. stol. př. n. l. až 3. stol. n. l.
Ladochori	Thesprotia	mauzoleum	minimálně 2. až 3. stol. n. l.
Riza	Kassópe	balneum	minimálně 3. až 4. stol. n. l.
Strongyli	Kassópe	předcházející helénistické pozůstatky nedaleko villy, balneum, pars rustica s trapety	1. až 3. stol. n. l.
Agia Pelagia	Kassópe	mauzoleum, cepotaphium, cisterna, trapetum	minimálně od 2. stol. n. l.
Agios Georgios	Kassópe	balneum	neznámo
Ktismata	Molossia	neznámo	od 1. stol. n. l.

3.2.2. Identifikované římské hospodářské pozůstatky v Épeiru

Vzhledem k tomu, že studia řecké villové architektury a identifikace vill rustik systematickými výzkumy jsou v Épeiru teprve na svém počátku, není možné mít přesnou představu o množství a výskytu villových komplexů.⁸²

⁸⁰ Antoniadis 2016, 28 a 57.

⁸¹ V mapě (obr. č. 6) doprovázející tabulku č. 1 vidíme římská města, cesty a vyznačené villy rustiky z Épeiru, o kterých se zmiňujeme v této podkapitole.

⁸² Jedná se většinou o záchranné archeologické zásahy anebo zprávy následující povrchové průzkumy.

Nebudeme se zde pokoušet o žádné spekulace, v rámci dosavadních zpráv by se však dalo očekávat, že v některých místech, kde byla zjištěna římská zemědělská aktivita a náznaky zemědělských statků, by se po podrobnějším výzkumu daly vytěžit informace související s villami, hlavně pokud se jedná o nálezy s náznaky dekorativních prvků (mozaik).⁸³ Je tedy třeba v příštích letech sledovat výsledky probíhajících podrobnějších výzkumů některých lokalit.

Pro představu se zmíníme o identifikovaných zemědělských statcích v těchto oblastech:⁸⁴ Louros (Kassópé), kde byl zjištěn statek se zemědělskou aktivitou o rozloze 522 m², a to na základě cisteren a drobných nálezů a také doložené mozaiky;⁸⁵ Neochori (Thesprotia), kde byly nalezeny dva statky z 3. a 4. stol. n. l.;⁸⁶ Seviana (Molossia), kde byl zjištěn statek z raně římské doby (před 25 př. n. l.);⁸⁷ Balakia (Thesprótia), kde byl nalezen statek ze střední a pozdně římské doby a Chalilia (Thesprotia), kde se nachází více statků ze střední a pozdně římské doby;⁸⁸ a nakonec také Sellades v blízkosti Ambrakie, kde byl nalezen statek se zemědělskou činností datovaný do doby od poloviny 4 stol. př. n. l. až do 4. stol. n. l. a kde většina mincí spadá do římské doby.⁸⁹

3.3. Porovnání épeirských vill s italskou villovou tradicí

Mezi épeirskými villami jsou četné příklady vill rustik s přiléhajícími luxusními stavbami balnei, jako v případě Strongyli a Riza, a někdy dokonce i mauzolea s římským cephotaphiem se zahradou, jak vidíme v případě Agie Pelagie. Tyto doklady odpovídají právě italské tradici venkovských hospodářských statků s luxusními partes urbany s mozaikovou dekorací a lázeňskými budovami.⁹⁰ Kromě toho byl právě ve ville rustice Strongyli nalezen fragment

⁸³ Archeologická práce s villami je kvůli různorodosti nálezových komplexů pro interpretaci dost komplikovaná. Marzano 2007, 102. V případě Épeiru jsou často identifikovány části pozůstatků, některé jako zemědělské statky a farmy, farmářské instalace (*αγροικίες, αγροτικές εγκαταστάσεις*). U většiny z nich však zatím nedošlo k systematickému archeologickému odkryvu a publikaci výsledků.

⁸⁴ Antoniadisovy doprovodné mapy TIR 2016 viz obr. č. 3, 4, 5.

⁸⁵ Antoniadis 2016, 33.

⁸⁶ Antoniadis 2016, 70.

⁸⁷ Antoniadis 2016, 59.

⁸⁸ Antoniadis 2016, 63.

⁸⁹ Antoniadis 2016, 27.

⁹⁰ Marzano 2007, 102–103.

květináče, který dokládá snahu o dekoraci pomocí živých rostlin v interiéru villy podobně jako v italské tradici.⁹¹

V Itálii je topografická situace vill vždy taková, aby splňovala potřeby komunikace mezi městy a přístavy, stěžejní pro realizaci obchodu, zásobování měst produkty a také vill vším potřebným.⁹² Podle obrázku č. 6 z *Barrington Atlas*⁹³ s vyznačenými villami rustikami v Épeiru vidíme, že jejich rozmístění opravdu není náhodné. Épeirské villy se nacházejí buďto na římské cestě spojující Butrint a Nikopoli,⁹⁴ anebo jsou topograficky situované tak, aby byly v blízkosti moře a vodních toků sloužících jako komunikace. Podobně jako u římských vill v Itálii byla určitě i v Épeiru potřeba zajistit vodu pro produkci oleje, zalévání případných zahrad a polí a také pro chod lázní.⁹⁵ Voda byla většinou vedena k villovým komplexům soukromými akvadukty, jindy byla zajištěna cisternami nebo umístěním přímo u pramenů.⁹⁶ Soukromé vedení vody z pramene do cisterny je doloženo zatím jen u Agia Pelagia, kde byla vystavěna cisterna s přívodem vody pro potřeby zahrady římského ceptaphia s mauzoleem. Nutně ale musel být větší objem vody zajištěn i u villového komplexu Strongyli, kde jsou doklady o produkci olivového oleje v pars rustice villy, a hlavně u balnea, pro které je ovšem přívod vody také naprosto zásadní. Podobně tomu bylo i s balneem ve ville v Rizech. Bohužel kvůli momentální situaci výzkumu, kdy ještě nedošlo k úplnému archeologickému odkryvu nalezených vill rustik, není možné podat podrobnější srovnání.

V případě italských vill rustik je agrikulturní produkce většinou dokládána lisy na olivy a produkcí vína. Při porovnání pars rustiky villy Strongyli s popisy produkční schopnosti vill rustik ve střední Itálii, kde byl ve většině případů nalezen jeden až dva lisy na olivy, zjišťujeme, že se rozhodně nejednalo o bezvýznamné produkční centrum.⁹⁷ O to větší by mohla být produkční schopnost villy ve Strongyli, protože stejné lisy mohly být využívány pro produkci jak olivového oleje, tak vína, jak tomu bylo v Itálii, vzhledem k tomu, že se olivy a víno sbírají

⁹¹ Marzano 2007, 106–107; Papaioannou 2002, 301, 327; Douzougli 1993, 285.

⁹² Marzano 2007, 152, 156.

⁹³ Talbert 2000, mapa 54, 803.

⁹⁴ Od Butrintu k Nikopoli jsou v řadě: Malathrea, Masklinitsa, Zavali-Ladochori, Riza, Agia Pelagia.

⁹⁵ Pro produkci olivového oleje a vinné révy není potřeba příliš mnoho vody a Épeiros je dost deštivá oblast na to, aby v případě pěstování těchto plodin nebylo nutné je pravidelně zalévat.

⁹⁶ Marzano 2007, 153.

⁹⁷ Marzano 2007, 104.

v různých měsících.⁹⁸ U ostatních vill rustik v Épeiru je agrikulturní činnost předpokládána na základě polohy v úrodných krajinách daleko od měst, ale také na základě drobných nálezů dokládajících hospodářskou činnost a nálezů fragmentů trapet jako u Agie Pelagie.

V případě vill Ktismata a Agios Georgios a dalších hospodářských jednotek ve vnitrozemí Épeiru neexistují dostatečně podrobné publikace popisující jejich hospodářskou činnost. Není vůbec vyloučené, že by se tyto villy mohly orientovat spíše na pasteveckou činnost, produkci vlny a těžbu dřeva,⁹⁹ podobně jako tomu bylo i v neúrodných oblastech Cliternie v Itálii.¹⁰⁰ U villy maritimy v Zavali-Ladochori, ležící přímo u moře, by se pak zase podle římské tradice mohlo očekávat, že šlo o soukromý přístav.¹⁰¹

Na závěr však musíme konstatovat, že i přes veškeré podobnosti římských vill v Épeiru a Itálii – co se týče římských architektonických motivů a rysů produkce, polohy na komunikacích a v blízkosti měst, dochovaných partes rustik a v nich doložené agrikulturní činnosti a luxusních staveb balnea a mauzolea – jsou rozdíly mezi velikostí italských a épeirských vill dost zásadní. Kromě větší rozlohy a členitosti italských vill v okolí Říma a Kampánie, které se s menšími épeirskými villami mohou jen stěží porovnávat, je nutno uvážit také fakt, že se v épeirském prostředí zatím nenašla *villa rustica* s produkční schopností podobnou např. ville v Boscoreale s velkým množstvím lisů a dolii nebo středoitalským villám se stupňovitými terasami a strukturovaným systémem zalévání pomocí cisteren postavených na vrcholu obdělávaných kopců. Ani velikost stavebních komplexů a architektonická excentričnost viděná na Apeninském poloostrově nemá zatím v Épeiru známé obdoby.

⁹⁸ Marzano 2007, 106.

⁹⁹ Hammond 1967, 19.

¹⁰⁰ Marzano 2007, 158.

¹⁰¹ Marzano 2007, 161.

4. Římská villová architektura a relevantní stavební technologie

Tato kapitola je výsledkem shrnutí publikovaných informací o římských stavebních technologiích doložených v architektuře výše zmíněných vill rustik a maritim z Épeiru. Popisuje využití stavební technologie a materiály, druhy lícových a litých zdív a výskyty podlahového krytí a mozaikových dekorací.

4.1. Technologie zdění

Nejjednodušší a finančně nejméně náročnou stavební technologií z kamene je zed' skládaná „na sucho“,¹⁰² tj. bez využití pojiva. Z okolí stavby se vyberou nejvhodnější kamenné fragmenty a ty se nijak neopracovávají. Stabilita je zajišťována vybíráním a skládáním kamenů podobné velikosti a tvaru na sebe na způsob běhounů a současným vyplňováním mezer menšími kamínky. Tato technika je časově a pracovně nenáročná a vzhledem k tomu, že využívá jen místních zdrojů materiálu, i finančně. Nemůže však zajistit stejné rozměry stavby a stabilitu jako technologie využívající jakožto základní materiál zdění silná pojiva a opracované prvky.¹⁰³ Nicméně zdění „na sucho“ se hojně vyskytuje na Balkáně ještě dnes a jeho příklady se vyskytují i ve villové architektuře Épeiru, např. je doloženo ve ville rustice Strongyli pro pomocné, nereprezentativní místnosti.¹⁰⁴

Další kamennou technologií zdění známou jak řeckému, tak etruskému a římskému světu je *opus quadratum*. Jedná se o kvádrové zdivo z větších opracovaných kamenných kvádrů skládaných na sebe bez pojiv.¹⁰⁵ Tato technologie se na řeckém území využívala hojně v helénistické a římské době, a to hlavně při stavbě monumentálních staveb. Ve villové architektuře v Épeiru se využívala výjimečně, a to u nejranějších vill rustik. Příkladem jsou výskyty zdí z *opus quadrata* v Masklinitse a Butrintu, kde se může jednat o recyklaci bloků dříve zpracovaných v prostoru využitém pro villy.¹⁰⁶

¹⁰² Řecky *ξηρολιθία*, anglicky *drystone wall*, v českém překladu nejspíš *kamenná zed' skládaná „na sucho“*, viz Adam 2003, 21.

¹⁰³ Wright 2005, 32.

¹⁰⁴ Ohledně techniky *ξηρολιθία* ve ville Strongyli viz Douzougli 1993, 285.

¹⁰⁵ O *opus quadratum* v římském světě a jeho definici viz Adam 2003, 198.

¹⁰⁶ Villa Masklinitsa viz Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 321–322; Villa Malathrea viz Çondi 1984, fig. 3.

Po zdění na sucho se zmíníme o technologii tzv. *sendvičového zdiva*. To spočívá v kombinaci svislých samonosných a nosných prvků litého pevného jádra z plniv a pojiv, jež je třeba ochránit lícováním z nějakého materiálu odolnějšího k povětrnostním vlivům, který lze také pohodlně omítnout. Lícové zdivo může mít různé variace a v římském světě bylo velice různorodé a skládalo se z kamenných nebo keramických prvků nebo z jejich kombinace. V římském světě bylo využíváno velice často a stejně tak i v řeckých villách rustikách.

Opus caementicium bylo římskou technologickou inovací pro nosné jádro litého zdiva (a nejen pro něj). Jedná se o lité nosné jádro sendvičového zdiva tvořené směsí drobných kamenů (*caementa*) s nadrcenou keramickou sutí a maltou s příměsí vulkanického popela (*pozzolana*). Pro zajištění ochrany jádra je potřeba současně s jádrem vyzdívat vertikálně lícové zdivo (např. *opus incertum*, *opus testaceum*, *opus reticulatum* apod.). *Opus caementicium* se postupně ve vrstvách z výše zmíněných materiálů aplikovalo za mísení a pěstování ve vrstvách caement, keramické suti a pojiva. Díky technologickému postupu byla zajištěna rychlejší a méně finančně náročná výstavba.¹⁰⁷ Výsledkem byla pevná nosná zeď, kde malta propojovala celé jádro výplně a to bylo chráněno lícovým zdivem. Tato technologie díky různým vlastnostem využitých caement a obsaženému vulkanickému popelu, který dodává pevnost v tlaku a má hydraulické vlastnosti, naprosto změnila architekturu a stavitelství ve Středomoří.¹⁰⁸ Vedla k rychlejší výstavbě, zvětšování staveb a excentričnosti jejich tvarů. Za Augusta se vyvinula technologie třídění materiálů, kdy se postupně do caementicia mísila těžší caementa v základech a lehčí caementa směrem k vrcholu stavby.¹⁰⁹ Stavěly se díky ní lehčí a širší klenby, odolné zdi, přístavy a vlnolamy, akvadukty a monumentální stavby a v neposlední řadě nosné jádro sendvičové zdi a cihlové caementiciové klenby pro soukromé stavby vill.¹¹⁰

Je otázkou, jaké bylo přesné složení litého jádra sendvičového zdiva u konstrukcí v Épeiru, protože v archeologických zprávách a publikacích často není blíže specifikováno, jaké jsou u něj druhy a poměry pojiv a plniv. Potřebná analýza zatím pro Řecko nebyla provedena, ale Papaioannou ve svém díle *Roman Greece* uvádí, že v římském Patrasu bylo lité jádro římských zdí provedeno pomocí místní žluté malty a kamenných plniv, která nejspíš neodpovídají přesně

¹⁰⁷ Adam 2005, 293.

¹⁰⁸ Vitruvius II. 6. 1; Wright 2005, 197; Lancaster 2005, 3, 53–55.

¹⁰⁹ Lancaster 2005, 59.

¹¹⁰ Lancaster 2005, 95.

římským příměsím, ale napodobují je.¹¹¹ Nicméně je známo, že i za helénismu bylo ve Středomoří jádro často stavěno z malty obsahující vysoký podíl caement.¹¹² Kromě toho byl opus caementicium identifikován ve výstavbě mauzolea a pravděpodobně i kleneb u soukromých staveb typu balnea patřících k různým villovým komplexům v Épeiru.¹¹³ Vzhledem k dokladům opus caementicia na stavbách patřících k villám by bylo zajímavé prozkoumat, zda se *opus caementicium* využívalo také pro nedaleké partes urbany ve villách rustikách v Épeiru.

Opus incertum patří podle Vitruvia ke starším římským technologiím zdění (Vitruvius II, 8. 2.). Základními stavebními materiály pro lícové zdivo opus incerta jsou nasbírané nepravidelné kameny seskládané k sobě za využití pojiva. Kameny se stavějí na sebe za současného mísení litého jádra a dohromady tak vzniká dostatečně pevná nosná konstrukce, kterou lze také dobře omítnout a dekorovat. Pro villovou architekturu v Épeiru je tato technika důležitá spíše jako kulturní prvek dokládající římskou přítomnost. Na soukromou venkovskou villovou architekturu se nevztahuje podobný chronologický vývoj a ekonomická pravidla pro využití jako ve městech, kde byl kámen nahrazen cihlami.¹¹⁴ Na venkově totiž přetrvává potřeba využití místního materiálu a hromadná nenákladná výroba cihel a jiných prefabrikátů nemá stejné výhody jako ve městě, kde je lze dopravovat rychleji a méně nákladně. Využití opus incerta je doloženo hned ve dvou případech římských vill, a to dříve u villy v Agiu Donatu a později u reprezentativních dekorovaných částí villy rustiky ve Strongyli.¹¹⁵

Opus quasi reticulatum navazuje přirozeným způsobem na výše zmíněné kamenné zdění typu *opus incertum*. Jedná se o lícové zdivo z delších nepříliš pravidelně osekaných kosodélníkových

¹¹¹ Papaioannou 2002, 12.

¹¹² Wright 2005, 207. *Opus caementicium* je však doloženo pro jádro opus testacea v mauzoleu v Agii Pelagii, asi 50 m od komplexu s římskými mozaikami, tudíž je potvrzeno, že v oblasti tato technologie existuje, viz Angeli – Katsadima 2001, 97.

¹¹³ V komplexu villy Strongyli balneum z opus quasi reticulata a opus testacea viz Douzougli 1998, 78; *Balneum* z opus testacea a opus mixta v komplexu villy Riza viz Angeli – Katsadima 2001; 93. v mauzoleu v Agii Pelagii viz 97.

¹¹⁴ O opus incertu a jeho chronologickém rozpětí a využívání ve městech a na venkově viz Adam 2005, 297.

¹¹⁵ Opus incertum ve villy v Agiu Donatu viz Forsén – Reynolds 2011, 111; Opus incertum ve villy Strongyli Douzougli 2003, 78. Pořád je však otázkou, zda se v případech opus incerta v Řecku jedná o přesnou obdobu římského zdiva s jádrem z opus caementicia.

kamenů skládaných na sebe do litého zdiva v síťovém položení. Toto lícové zdivo bylo široce využíváno v římském impériu a považuje se za předchůdce technologie *opus reticulatum*.¹¹⁶ Příklady *opus quasi reticulata* jsou i v Épeiru, a to v balneu villy Strongyli.¹¹⁷

Následuje *opus reticulatum*, které je zdokonalenou technikou *opus quasi reticulata*. Technologie zdění je stejná, ale opracování kamenných prvků je pravidelné a jeho výsledkem jsou do sebe zapadající hranoly s kosodélníkovou síťovou pohledovou stranou. Tento typ zdění, vyžadující větší zpracování kamenů, je běžnější spíše v Nikopoli.¹¹⁸ U épeirských vill nebyl zatím v dosavadních publikacích popsán. Vitruvius se zmiňuje, že je tato technologie hezčí než *opus incertum*, ale že mívá častěji trhliny a je méně pevná (Vitruvius II, 8. 1.).

Od technologií, kde hlavním stavebním materiálem byl kámen, se přesouváme ke zdivu z cihel. Wright uvádí, že se do cihlového sendvičového zdiva promítá tradice pálených cihel ve Velkém Řecku a italská tradice římských stavitelů a jejich inovativního litého jádra.¹¹⁹ To se staví tak, že je při výstavbě litého jádra – ať z *opus caementicia*, nebo z obdobných pojiv – stavěno lícové zdivo z cihel. Když se jedná o cihly nepálené (sušené), zdivo se nazývá *opus listatum*; když o pálené, které jsou i pevnější a odolnější, pak *opus testaceum*. Druhá z těchto technologií zdění se vyskytuje u épeirských vill podle publikací častěji. *Opus testaceum* je doloženo ve ville rustice Strongyli, jak v pars urbaně, tak v přiléhajícím balneu. Dále je doloženo také v balneu villy v Rizech a v mauzoleu v Agii Pelagii.¹²⁰ Vystává otázka, zda měla cihlové klenby i oktagonální a dekaagonální místnost v Strongyli a Rizech.¹²¹

Dalším druhem zdiva je *opus mixtum*, při kterém se používá více než jedna technologie zdění. Může se tedy jednat o kombinaci různých technologií ve výstavbě lícových svislých konstrukcí sendvičového zdiva, např. *opus incertum* a *opus testaceum*. V řeckých provinciích a také v

¹¹⁶ Adam 2005, 254.

¹¹⁷ Douzougli 1998, 78.

¹¹⁸ Papaioannou 2002, 308.

¹¹⁹ Wright 2005, 116.

¹²⁰ *Opus testaceum* ve ville i balneu Strongyli Douzougli 1998, 78; podobně ve ville a balneu Riza Angeli – Katsadima 2002, 93; a také v mauzoleu Agia Pelagia Angeli – Katsadima 2001, 97.

¹²¹ V našem případě je doložena cihlová technologie pro výstavbu oktagonální místnosti a klenb ve Strongyli u Douzougli 1998, 78; a také pro výstavbu dekaagonální místnosti v Rizech u Angeli – Katsadima 2002, 93. V obou případech jsou však doloženy patky, které naznačují zastřešení místností klenbou.

Épeiru se v případě *opus mixta* jedná většinou o kombinaci nějaké z technologií s *opus testaceum*. Díky cihlovému zdění a jednotné formě cihel – na rozdíl od ostatních stavebních materiálů – se mohou efektivně vázat zdi, zarovnávat a ukončovat rohy a mohou se jím také vyrovnávat jakékoliv výškové nerovnosti vznikající v průběhu zdění kamennými materiály.¹²² Takový příklad vidíme v épeirské stavbě patřící k ville v Rizech interpretované jako *balneum*.¹²³

4.2. Konstrukční řešení mozaik a podlah

U podlah se budeme věnovat hlavně nášlapné vrstvě. *Rudus* a *statumen* nebudeme rozvádět, jelikož k nim obecně není jednoduchý přístup nedestruktivními metodami a pro épeirské villy neexistují konkrétní zprávy o jejich specifických materiálních řešeních, ze kterých by bylo možné vyvodit, jak se lišila od řešení římských. Dá se však předpokládat, že vzhledem k potřebám, funkci a vlastnostem materiálů mohlo být technologické řešení podobné jako v Adamově popisu.¹²⁴

První z druhů podlah je jednoduchá kamenná dlažba. Podlaha z kamenných desek může být rovnou pokládána na ušlapanou zeminu. Desky zajišťují pevnost, izolaci a odolnost. Příklad podlahy z kamenné vápencové dlažby je doložen v místnosti jedné z nejranějších římských vill v Épeiru, ve ville rustice v Masklinitse (místnost IV).¹²⁵

Jedna z jednodušších, finančně méně náročných a v římské době běžně užívaných podlahových krytin bylo *opus signinum*, obecně známé také jako *cocciopesto*.¹²⁶ Technologie výroby spočívala v tom, že byla zrecyklována rozdrčená keramická hmota, která se dávala jako příměs do malty, a poté byla tato směs jednoduše pokládána na podlahu za neustálého tlučení dřevěnými kladivy, aby se vibracemi zbavila vzdušných bublin. Sám materiál byl pevný a měl velice praktické hydroizolační vlastnosti, což z něj dělá ideální užitkovou krytinu. Jeho odolnost

¹²² Místní kameny byly vždy hojně užívaným stavebním materiálem a římské pálené cihly mohou kamennou konstrukci dobře vázat a vyrovnávat, a přitom se tohoto dražšího (než neopracované místní kameny) prefabrikovaného materiálu nemusí využívat ve velké míře.

¹²³ Místnost, dnes již interpretována na základě nálezů fragmentu z hypocausta spíše jako *balneum*, je postavená z *opus mixta* viz Angeli – Katsadima 2001, 93.

¹²⁴ Adam 2003, 475.

¹²⁵ O kamenné podlaze místnosti IV ve ville rustice v Masklinitse viz Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 322.

¹²⁶ Adam 2003, 476.

se dala dobře využít ve vstupních nebo lázeňských a záchodových místnostech, kde může u jiných krytin kvůli vodě docházet k erozi. Podlaha z opus signina měla narůžovělou barvu a často mohla být dekorována vtačovanými kamínky naznačujícími jednoduché vzory. Jindy se *opus signinum* používalo i jako základ pro další dekorativní vrstvu z tessera. V épeirských villách byly takové podlahy dochovány v několika případech. Zajímavý je příklad portikové vstupní haly ve ville Strongyli, která by dle Papaioannou mohla tento typ podlahy imitovat. Cocciopesto je pak také doloženo ve ville v Agiu Donatu.¹²⁷

Dalším druhem podlahy je *opus spicatum*.¹²⁸ Spočívá v pokládání malých keramických či kamenných placatých kvádrů, kladených v řadě našikmo v 45° úhlu naproti sobě tak, aby tvořily motiv tzv. rybí kosti. Tato podlaha byla využívána spíše jako užitková, a to díky výrazně hydroizolačním vlastnostem materiálů a jejich uložení v podlaze a také díky své pevnosti v tlaku. Užívala se velice často v záchodových místnostech a v Řecku jsou mnohé příklady z římských měst v Délu nebo Patrasu. V Épeiru máme velice zajímavý příklad využití opus spicata, kde se odkrylo ve spíše reprezentativní místnosti villy rustiky v Masklinitse. V místnosti I je podlaha z opus spicata v kombinaci s dekorací z opus tessellata a je provedena z nepálených šedozelených hliněných prvků ve zmíněném motivu rybí kosti.¹²⁹

Opus tessellatum je mozaiková dekorace podlahy z malých čtvercových různobarevných kostiček stejných rozměrů zvaných *tesserae/tesselae*, vkládaných do narůžovělého izolačního nucleu. Většinou bývaly z kamene a pro docílení větší barevné škály mohlo být využito také sklo. Nejranější podoba takové zdobné mozaiky byla černobílá a později se začala vyvíjet v různých vícebarevných kombinacích, dokonce i s detailními obrazovými výjevy. V našem případě je třeba zmínit se o několika výskytech.

Ve výše zmíněné ville rustice z Masklinitse je z nalezených tessera doložena tessarová výzdoba šedobílá v místnosti VI a dále ještě černobílá vložená do kovového rámu uprostřed podlahy

¹²⁷ V případě villy Strongyli je podlaha portiku popsána jako podlaha z drcené keramiky, malých kusů křemene a kamínků v Douzougli 1993, 282; Papaioannou uvádí, že se vzhledově podobá opus signinu a že červené podlahy s drcenou keramikou jsou západním vlivem v řecké architektuře, Papaioannou 2002, 318. *Cocciopesto* ve ville v Agiu Donatu Forsén – Reynolds 2011, 111.

¹²⁸ Adam 2003, 288.

¹²⁹ O dekoraci podlahy v místnosti I villy rustiky v Masklinitse viz Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 322;

místnosti I. Podle dekorativnější technologie je místnost I interpretována jako *triclinium*.¹³⁰ Několik mozaikou dekorovaných místností z opus tessellata bylo odkryto také ve ville Strongyli (místnosti 1, 7, 9, 13, 12). Většina z nich je tvořena vícebarevnou výzdobou z kamenných tesser. Další publikované doklady tessellové dekorace jsou v mauzoleu v Agii Pelagii, kde byla nalezena řada modrých skleněných tesser, pro opus tessellatum typických.¹³¹ Nepublikované mozaiky z opus tessellata se nacházejí také pod byzantským klášterem sv. Agie Pelagie, kde byly pod podlahou klášterních cel nalezeny bohatě dekorované mozaikové podlahy, dnes uložené ve fotodokumentaci archivu ΕΦΑ Πρέβεζας a *in situ* přístupné veřejnosti.¹³²

Tabulka. č. 2. Smutí doložených technologií ve villových komplexech

Název villového komplexu	Konstrukce	Doložené technologie	Chronologie
villa rustica v Malathrea	pars urbana	neznámo	počátek v 1. stol. př. n. l.
villa v Agios Donatos		opus incertum cocciopesto	počátek v 2. stol. př. n. l.
villa rustica v Masklinitse	pars urbana	opus quadratum, opus spicatum, opus tessellatum (dvojbarevné), podlaha z kamenných desek	2. stol. př. n. l. až 3. stol. n. l.
villa maritima v Ladochori	mauzoleum	neznámo	minimálně 2. až 3. stol. n. l.
villa rustica v Rizech	balneum	opus mixtum, opus testaceum	minimálně 3. až 4. stol. n. l.
	pars urbana	opus mixtum	
villa rustica v Strongyli	pars urbana	opus incertum, zdění „na sucho“, opus tessellatum (polychromní), opus testaceum, imitace cocciopesta	1. až 3. stol. n. l.
	balneum	opus testaceum, opus quasi reticulatum	
	pars rustica	opus incertum	
villa v Agia Pelagia	pars urbana	opus tessellatum (polychromní)	minimálně od 2. stol. n. l.
	cepotaphium s mauzoleem	opus testaceum, opus caementicium, skleněné tessery na opus tessellatum	

¹³⁰ O interpretaci podlahy a případném tricliniu ve ville v Masklinitse viz Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 322–323;

¹³¹ Angeli – Katsadima 2001, 98.

¹³² Konstantaki 2015, 82–83; Fotografická dokumentace z archivu ΕΦΑ Πρέβεζας Konstantaki 2015, πίνακας 58.

4.3. Chronologické fáze technologií v Épeiru prizmatem Nikopole

Ve většině vill je doloženo kontinuální obývání po několik století. V případech delšího užívání vill v nich dochází k různým přestavbám a změnám. Papaioannou po analýze výsledků v kontextu římského osídlení v Řecku a také ve srovnání s architektonickým vývojem v Nikopoli navrhuje ve své studii o římské villové architektuře dělení na tři hlavní fáze. U venkovských vill je určit přesný chronologický vývoj architektury a technologií o něco složitější než u jejich městských protějšků a bez epigrafických dokladů je nejistá i totožnost rezidentů. Přesto představíme architektonické fázování římského Řecku prizmatem římských technologií a materiálních preferencí v Nikopoli, relevantních pro villovou architekturu Épeiru, abychom prozkoumali případné souvislosti tohoto fázování s vývojem villové architektury na venkově.

První fáze začíná rokem 146 př. n. l., kdy byla oblast Épeiru začleněna do římské provincie Makedonie.¹³³ Dominantním stavebním materiálem v této rané římské fázi je kámen, tradiční i v helénistické architektuře Épeiru.¹³⁴ Pálené cihly byly sice v západním Řecku známy již v době helénismu, ale neměly takové široké využití jako v římské tradici. Dochovány jsou spíše jen menší náznaky pálených cihel a desek pro obložení domácích ohnišť.¹³⁵

Začátek druhé fáze je vymezen rokem 27 př. n. l., kdy se oblast přesouvá pod provincie Patras a Achaia. V roce 31 je založena Nikopolis, největší městské centrum v Épeiru. V tomto období se rapidně rozšiřuje užívání pálených cihel v technologii *opus testaceum*. V Nikopoli jsou využívány pro stavbu jak veřejných, tak soukromých budov. U většiny veřejných staveb v Nikopoli je také velice běžné *opus mixtum*.

Konec druhé a začátek třetí fáze spadá do doby Trajánovy vlády v 2. stol. n. l., kdy se Épeiros stává samostatnou římskou provincií. Ve třetí fázi se v Nikopoli začíná široce užívat také technologií využívajících kamene: *opus incertum*, *quasi reticulatum* a *reticulatum*.¹³⁶ Jako konec třetí, poslední fáze určuje Papaioannou gótskou a herulskou invazi v letech 250, resp. 268.¹³⁷

¹³³ Cabanes 1997, 118.

¹³⁴ Papaioannou 2002, 302.

¹³⁵ Dům 1 v Kassópé viz Papaioannou 2002, 306.

¹³⁶ Papaioannou 2002, 306–307.

¹³⁷ Papaioannou 2002, str. 262–263

5. Dvě římské villy na épeirském venkově

Pro bližší pochopení situace řeckých vill rustik jak z hlediska stavu popisu v řeckých publikacích, tak z hlediska technologického, architektonického a typologického nabízíme podrobnější popis dvou vill s různým chronologickým zařazením a architekturou.

Na příkladu ranější villy v Masklinitse a pozdější villy Strongyli se zblízka podíváme na rysy romanizace, pokusíme se shrnout dosavadní interpretace a následně uvést vlastní myšlenky o jejich architektuře a typologii.

5.1. Případová studie – villa rustica v Masklinitse

5.1.1. Historie výzkumu

Mezi lety 1983 a 1997 proběhl v nížině Kalama nedaleko od delty řeky na kopci Masklinitsa/Mastlilita Sagiadas¹³⁸ (viz mapy na obr. č. 3 a 6) záchranný archeologický výzkum. Kopec ve výšce 150 m nad mořem je známým nalezištěm a bylo na něm opevněné helénistickém osídlení. Asi 650 m od něj byla nalezena villa.¹³⁹ Oblast, ve které se villa nachází, je některými badateli spojována s historickou oblastí *Καμμανία*, s názvem údajně odvozeným od římské nížiny *Campania*.¹⁴⁰

Villa byla poškozena bagrem v 80. letech a dochovaly se z ní hlavně základové konstrukce. Půdorys villy má rozlohu 23 × 16 metrů. V první fázi od 2. do 1. stol. př. n. l. měla villa sedm místností postavených z velkých vápencových kvádrů bílé barvy.

¹³⁸ Μασκληνίτσα/Μαστηλίτσα Σαγιαδάς.

¹³⁹ Naleziště bylo známé již z dřívějších reportů, viz Vokotopoulou 1968, 287, πίν. 228 β; První report přímo o ville: Preka-Alexandri 1994, 427–429; Následující podrobnější publikace: Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 319–327.

¹⁴⁰ Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 319; Dakaris 1987; Cabanes 1987, 49–56.

5.1.2. Popis objektu dle publikací

Preka-Alexandri, Andreou a Argyrou nás ve své poslední publikaci z r. 2018 zpravují podrobněji o dispozicích villy a jejím fázování (obr. č. 7 a 8).¹⁴¹ Nabízíme krátké shrnutí jejich poznatků.

Na půdoryse villy (obr. č. 7) vidíme místnosti I–VII a IX, které byly vystavěny v první fázi z výše zmíněných vápencových kvádrů.

Místnost číslo VII je považována za hlavní vstup, jakési *vestibulum* před vstupem do místnosti III a zbylých částí villy. U hlavního vstupu ze západní stany místnosti VII je zachován monumentální práh. Další práh vedl ze severní strany do vnitřního dvora místnosti IX (*οπαίθρια αυλή*).

Po vestibulu následuje místnost V, která vede do východní části villy. Mezi místnostmi č. I a V je ve zdi zachován prázdný prostor o velikosti prahu, který naznačuje existenci přístupu do místnosti I a II přes vestibulum VII a místnost V.

I přes veškeré poničení těžkou mechanikou bylo zachováno zdivo *opus quadratum* v místnosti I, která sloužila pravděpodobně jako *triclinium*. Její podlaha je poskládána z odolného *opus spicata* zelenošedé barvy, které lemuje kovový medailón s černobílou rozetou z *opus tessellata* ve středu místnosti (obr. č. 9). K místnosti I připadá menší místnost II, v jejímž východním rohu byla postavena kamenná lavice (*θραβίο*) z kvádrů.

Místnost VI je těžké interpretovat kvůli značnému poničení. Byly v ní nicméně nalezeny tessery bílé a šedé barvy.

Místnost III se zdá být středobodem villy. Je to největší zastřešená místnost. Bylo v ní nalezeno kamenné ohniště o rozměrech 1,60 × 1,45 m. Jeho střed je poskládán z keramické dlažby, okolo ní jsou vápencové kamenné desky a ze tří stran má ohniště kamennou obezdívku (obr. č. 10).

Na západ od této místnosti s ohništěm se nachází menší místnost IV s kamennou podlahou. Podlaha se skládala z vápencových desek a je dochovaná jen částečně.

V druhé fázi užívání villy dochází k jejímu rozšíření (viz obr. č. 8). Okolo dvora IX vznikla díky přístavbě tří zdí (T16, T17, T18) jednodušší kamennou technologií místnost VIII. Kameny

¹⁴¹ Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 319–327.

posbírané z okolí jsou spojovány vápennou maltou. Touto technikou je kromě zmíněných tří zdí vystavena ještě zeď T13, která se nachází v interiéru a dělí místnost V na dvě.

Došlo také k úpravám ve vestibulu VII, kde se položilo keramické potrubí a celá místnost byla omítnuta červenou vápennou omítkou.

V této pozdější fázi změnila místnost I svou funkci. Byly do ní umístěny tři keramické vany (*λουτήρες*) a z původního triclinia se stala nejspíš koupelna.

5.1.3. Interpretace villy

Již ve své nejranější fázi má *pars urbana* villy bohatou mozaikovou dekoraci z opus tessellata včetně podlahy z opus spicata a pevnou konstrukci zdění z opus quadrata. V druhé fázi byly prostory villy upraveny přidáním červené omítky, změnou funkce různých místností a rozčleněním interiéru přidáním dalších zděných konstrukcí z nedbale naskládaných menších kamenů s vápencovou maltou.

Datovatelné nálezy jsou velice bohaté a kvalitní, a to jak šperky, tak keramické a numizmatické artefakty (např. import misky z aretinské terry sigillaty, řada stříbrných mincí z období císařství). To vše dokládá, že villa byla využívána po dobu několika století. Na základě jejího členění, podobnosti řady nálezů a chronologického výskytu současně s albánskou villou v Amaltheu (dnešní Malathrea v Butrinu) byla villa Masklinita interpretována jako druhá villa Tita Pomponia Attika.¹⁴²

Tato villa je považována za villu rustiku také na základě své velikosti a bohatě dekorované *pars urbana* a dále i na základě své ideální polohy v úrodné nížině, díky které má přehled o svém okolí a současně přístup k vodním tokům. Nachází se také na doložené římské komunikaci, cestě mezi Butrintem a Nikopolí, na kterou musela mít vynikající přístup, a tedy měla i možnost obchodu s městy. Na základě veškerým artefaktům je její užívání datováno do doby mezi 2. stol. př. n. l. a 3. stol. n. l. a patří tak mezi nejranější villy rustiky v Épeiru.

¹⁴² Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, 327.

5.1.4. Komentář k typologii a dekoraci villy

Na ville rustice v Masklinitse je vzhledem k tomu, že se jedná o jeden z nejranějších příkladů takové villy v Épeiru, zajímavé sledovat, jakým způsobem se vyvíjí její dispozice v první fázi a jaké jsou vztahy mezi tradičním helénistickým oikem a ranou římskou villou rustikou.

Papaioannou uvádí, že se tu kombinuje místní tradice centrální místnosti s ohništěm a zdění z kamenných bloků s římskými dekorativními prvky, např. u triclinia a dekorací z opus spicata a opus tessellata.¹⁴³ Přiklání se k tomu, že místnost VII fungovala spíše jako koridor podobný středovému koridoru, který je ve ville Menerau¹⁴⁴ a kterým se procházelo do hlavních místností villy, sestavených do „bloku“. *Villa rustica* v Masklinitse připomíná podle Smithova popisu typologicky právě typ do bloku stavěné římské balkánské provinciální villy.¹⁴⁵ Papaioannou sleduje ve srovnání s helénistickou tradicí městských domů v Kassópé a Ambrakii změny v poslední fázi osídlení měst (raně římské), kdy postupně dochází ke zastřešení centrálního dvora a zavedení stálého ohniště.¹⁴⁶

Villa v Masklinitse se zdá být také v souladu s římskou provinciální tradicí vill Stahl a Mayene v Německu, ve které se místnosti villy stavějí okolo centrální místnosti s ohništěm.¹⁴⁷

Na závěr se nabízí otázka, jak mohla být villa v Masklinitse identifikována jako villa takového prominentního Římana, jakým byl Titus Pomponius Atticus. Preka-Alexandri, Andreou a Argyrou připisují villu právě Attikovi na základě podobnosti jejího půdorysu s nálezy villy Malathrea v Butrintu, kterou Çondi interpretuje jako jeho. Çondí ve své podrobnější publikaci neuvádí epigrafický nálezy nebo Attikův kolek,¹⁴⁸ nýbrž římské keramické, numizmatické a kovové artefakty.¹⁴⁹ Tyto doklady je však třeba doplnit o podrobnější argumentaci a interpretaci

¹⁴³ Typ domu *Herdraumhaus* podle typologie domu 1 v Horraonu viz Hoepfner – Schwandner 1986, 108–112; Papaioannou 2002, 278–279, 297.

¹⁴⁴ Papaioannou 2002, 298.

¹⁴⁵ Smith 1997, 209–210 fig. 60. b;

¹⁴⁶ Papaioannou 2002, 285; Dakaris 1980, 28–31, fig. 4; Hoepfner – Schwandner 1986, 117–119.

¹⁴⁷ Smith 1997, 24–26.

¹⁴⁸ Nebo tedy alespoň nějaký ekvivalent pro Ciceronem zmiňovanou Attikovu diggamu v nějaké přesvědčivé podobě, vzhledem k tomu, že si zatím nikdo není jist, o jaký symbol se jedná. Cicero Att. IX. 11.

¹⁴⁹ Çondi 1984, 131–152.

nálezových situací.¹⁵⁰ Nezbyvá nám tedy než počkat na podrobnější publikaci hojných archeologických nálezů z villy rustiky v Masklinitse a jejich interpretaci v nálezovém kontextu.

5.2. Případová studie – villa rustica v Strongyli

5.2.1. Historie výzkumu

Na mapách (obr. č. 5 a 6) vidíme polohu lokality Strongyli¹⁵¹, na kterou se dále zaměříme. Ta se nachází v oblasti Ambrakie, severovýchodně od současné vesnice Strongyli v regionu Jižní Arty. Nachází se nedaleko solných jezer Rodia a Tsoukalio a Ambrackého zálivu. Nad lokalitou se tyčí hora Mavrovouni (jinak zvaná Vigla). Na sever od této hory se nachází menší kopec Podarouli, na jehož vrcholku byly nalezeny pozůstatky villy rustiky s pars urbanou, pars rustikou a balneem (obr. č. 11), datovatelné do římské doby. Nedaleko villy protékala řeka Louros, která byla ve starověku splavná a pro zboží vyprodukované v této lokalitě mohla sloužit jako dobrá přepravní cesta do přístavního města a místního centra, Nikopole.¹⁵²

Villa byl zaznamenána již v r. 1946 a poprvé se k ní vydala skupina restaurátorů v r. 1992, aby byly zachovány viditelné části mozaiky, a v r. 1993 započal archeologický výzkum s cílem tuto stavbu, která byla na základě mozaik identifikována jako římská, prozkoumat.¹⁵³

Villa rustica v Strongyli se jeví jako zajímavý příklad římské architektury v Épeiru vzhledem k rozsahu odkryté a dochované pars urbany.¹⁵⁴ Její využívání bylo datováno do doby od 1. až do 3. stol. n. l., a to hlavně na základě drobných, lépe datovatelných nálezů keramiky a římských mincí a také na základě mozaik datovaných v porovnání s mozaikami nikopolskými do konce

¹⁵⁰ Připisování villového komplexu konkrétní historické osobnosti bez přesnější indikace v antickém pramenu anebo bez přesné indikace epigrafického nálezu na místě nebývá běžnou archeologickou praxí. Systematická práce *Butrint Foundation* postupně odkrývá v oblasti Butrintu další villy rustiky a villa Malathrea tak v ní již není jediná. <https://www.butrintfoundation.co.uk/about1-cqba>

¹⁵¹ Στρογγυλή.

¹⁵² Douzougli 2003, 10.

¹⁵³ Douzougli 1993, 282.

¹⁵⁴ Douzougli 1993, 282; Douzougli 1998, 75, Douzougli 2003, 10.

2. a začátku 3. stol. n. l.¹⁵⁵ Papaioannou řadí tento komplex do druhé až třetí fáze římského osídlení Épeiru.¹⁵⁶

Architektonické členění, *porticus*, poloha vily s panoramatem krajiny Ambrackého zálivu a další přiléhající objekty pro zemědělskou činnost, jakožto i pozůstatky balnea s oktagonálním půdorysem neodpovídají místní tradici a odkazují spíše na tradici římskou.¹⁵⁷ *Balneum* se nachází jižně od vily na úpatí vrcholku Podarouli. V jeho blízkosti směrem na západ byly nalezeny pozůstatky lisů na olivový olej a mlýnských kamenů, které byly interpretovány jako *pars rustica* villy a svědčí o produkčních funkcích villy.¹⁵⁸

5.2.2. Popis objektu a interpretace dle publikací

V archeologických reportech od Douzougli se dočteme, že odkrytá obytná část vily se rozprostírá na rozloze 32 × 20 m. Archeologickým odkryvem bylo identifikováno jádro *pars urbana* včetně místností s mozaikovou a freskovou výzdobou. Některé části byly určeny na základě sond v okolí, které byly provedeny ve snaze zjistit celkovou rozlohu vily. Při vykopávkách byly nalezeny také luxusnější architektonické prvky v podobě mramorové okenní mříže a střešní tašky lakónského a korinthského typu nesoucí reliéfní výzdobu.¹⁵⁹ Nález fragmentů terakotového květináče by mohl naznačovat snahu o květinový dekor vily, což v římských kruzích nebyla neznámá praktika.¹⁶⁰

5.2.2.1. Popis *pars urbana*

Pars urbana villy (obr. č. 12) se vyvíjí ve dvou hlavních architektonických fázích. Největší místnost (8), která je obdélníkového tvaru a má rozměry přibližně 18 × 5 m, je situovaná na severozápadní straně objektu. Z počátku se zřejmě jednalo o *porticus* s řadou sloupů. Ten byl později podle interpretace Douzougli zrušen a místo sloupů se na jeho základech postavila zeď. V jejím středu měl být také situován hlavní vstup do budovy, který soudě podle velkých

¹⁵⁵ Časové rozpětí využívání a datace mozaik villy Strongyli podle villy M. Antonia v Nikopoli dle Douzougli 1998, 78.

¹⁵⁶ Papaioannou 2002, 327.

¹⁵⁷ Římská tradice portikových vill a typologie viz Smith 1997 130–145; Odkazy na italskou tradici v Papaioannou 2002, 300.

¹⁵⁸ O produkci oleje a lisech na olivy viz Douzougli 2003, 5–10.

¹⁵⁹ Douzougli 1993, 282, 285;

¹⁶⁰ Douzougli ADel 48 1993, 282–285. Papaioannou 2002, 327.

rozměrů měl nejspíše dveře o více křídlech.¹⁶¹ Sama místnost měla za účel usnadnění přístupu do ostatních místností jižní části a komunikaci mezi nimi, jak vypovídají také otvory mezi nimi. Z tohoto důvodu je považována za vstupní halu neboli vestibulum.¹⁶² Podlaha této místnosti je prostá, složená z rozdrčených tašek a křemene a také pazourku a kamínků, jedná se pravděpodobně o *cocciopesto*.¹⁶³ Pro stavbu zdí je využita technologie *opus incertum*.¹⁶⁴

Mnohem menší místnost 3, která na tuto místnost navazovala, fungovala podle Douzougli jako koridor (obr. č. 13.) propojující jižní křídlo budovy s užitkovými místnostmi severního křídla a dvorem (4).¹⁶⁵ Byly zde nalezeny tři monolitické prahy se sousedícími místnostmi (8, 5 a 4) s propracovanou reliéfní pásovou dekorací na vnitřních stranách. Na prahu směrem do místností 5 a 4 byla nalezena drážka na zasazení dveřního pantu, kdežto směrem k vestibulu (8) nikoliv, což vede k závěru, že tyto dvě místnosti na sebe nepřerušeně navazovaly.¹⁶⁶

Místnost 5 nemá nijak propracovanou podlahu nebo dekoraci zdí. Pro výstavbu zdí této místnosti je též využito technologie *opus incertum*.

Dvůr (4) situovaný ve středu villy mezi dvěma křídly měl místo podlahy zarovnaný a opracovaný povrch skály. Ze západního rohu dvora vedlo schodiště do patra. Jsou z něj dochovány tři stupně ze stavební technologie *opus testaceum* (obr. č. 14).¹⁶⁷ Schodiště bylo využíváno jen v první fázi. Podle Douzougli se patro v druhé fázi přestalo využívat, protože

¹⁶¹ O výskytu portiku a jeho přestavbě viz Douzougli 2003, 6, Douzougli 1998, 75.

¹⁶² O funkci místnosti 8 (řecky *προθάλαμος*) jako *vestibulum* viz Douzougli 1993, 282; Douzougli 1998, 76;

¹⁶³ Popis Douzougli 1998, 76, připomíná *cocciopesto* podle podkapitoly s popisem stavebních technologií épeirských vill rustik a také podle Adam 1994, 475–76; Ohledně imitace *opus signina* Papaioannou 2002, 318.

¹⁶⁴ O stavební technologii místnosti 8 viz Douzougli 1998, 78; Douzougli 2003, 9.

¹⁶⁵ O koridoru a atriu viz Douzougli 1993, 282–283; Douzougli 2003, 7; Douzougli 1998, 77–78.

¹⁶⁶ O místnosti 3 a detailech prahů viz Douzougli 1998, 77. Zajímavé na této místnosti je to, že se zde vyskytuje zeď s odlišnou stavební technologií, viz obr. č. 13. V publikacích tento rozdíl není zmiňován.

¹⁶⁷ Douzougli 1993, 282–283; Z fotografie není jasné, zda se jedná o *opus testaceum*, jelikož je nekvalitní (z archivu ΕΦΑ Πρέβεζας).

bylo schodiště zrušeno, aby místo něj mohl vzniknout další úložný prostor vedle úložného prostoru v místnosti 6.¹⁶⁸

Následující čtyři místnosti na obr. č. 12 (7, 13, 9, 12), ke kterým je přístup z vestibula, mají čtvercový půdorys a jsou všechny dekorovány různými mozaikovými podlahami a technologie jejich zdění je jednotná – *opus incertum* (viz obr. č. 15).¹⁶⁹

Místnost 1 je ale výjimečná v tom, že mozaika z *opus tessellata* nalezená v jejím severním rohu byla původně zničena a později na podlahu znovu nedbale položena bez respektování dekorace. Považuje se to za jeden z dokladů horizontu destrukce (obr. č. 16).¹⁷⁰

V místnosti 13 je čtvercová tesserová mozaika hlavně černé a bílé barvy s barevnými doplňky, rámovaná dekorativním schematickým pásem kosodélníků, na který z vnitřní strany navazuje nejširší pás dekorace skládající se ze schematického dvojitého pletence rámovaného z obou stran řadou na sebe navazujících černobílých trojúhelníků a černým a bílým lemováním. Ve středu je kruhový medailón rámovaný černým a bílým lemováním a řadou na sebe navazujících černobílých trojúhelníků. V rozích mezi čtvercovým pásem a medailónem jsou umístěny výplňové schematické stínované motivy váz (obr. č. 17) žluté, hnědé a červené barvy v obrysu černé barvy. Ve středu medailónu je vepsaný kosodélník a v něm další čtverec.¹⁷¹

V místnosti 12 je další propracovaná mozaiková výzdoba z geometrických motivů typu *opus tessellatum*. Centrálními motivy této výzdoby je spleť čtverců a kosodélníků s vepsanými menšími kosodélníky. Tyto motivy jsou doplněny čtyřlístovými rozetami se čtvercovým lemováním. Celá kompozice je lemovaná pásem tvořeným schematickým znázorněním astragalů a z vnější strany ještě širším pásem zdobeným stonky s břechťanovými listy (obr. č. 18).¹⁷²

Dále byla vyzdobena mozaikou také místnost 9, do které se vchází ze západní strany vestibulu (8). V tomto případě se motivy mozaiky nezachovaly, byla zde ale nalezena řada tesser,

¹⁶⁸ O dvoře, *opus testaceu*, změnách a přestavbách schodiště a o výstavbě úložného prostoru v místnosti 6 viz Douzougli 1993, 283; Douzougli 2003, 9; Douzougli 1998, 78.

¹⁶⁹ O *opus incertum* viz Douzougli 1998, 75–78; Douzougli 2003, 6, 9.

¹⁷⁰ O destrukci a mozaice v místnosti 1 viz Douzougli 1993, 286; Douzougli 1998, 76; Douzougli 2003, 6.

¹⁷¹ Douzougli 1993, 285; Douzougli 1998, 76, Douzougli 2003, 6.

¹⁷² Douzougli 1993, 285; Douzougli 1998, 76.

dokazujících její původní existenci. Na severovýchodní straně této místnosti byl nalezen průchod do místnosti 7, ve které jsou zachovány alespoň fragmenty mozaikové výzdoby. Podle Douzougli se jedná o kombinaci florálních a geometrických motivů, podobně jako v předchozích místnostech. Barvy tesserae jsou rozmanité, od bílé po zelenou, žlutou a červenou.¹⁷³

Na severozápad od místnosti 9 se nacházejí místnosti 10 a 14. Původně se jednalo jen o jednu místnost (10), která byla elipsoidní zdí rozdělena na dvě výše zmíněné místnosti. Zeď z technologie *opus incertum* oddělující místnost 9 od místnosti 10 a 14 byla ze severní strany doplněna konstrukcí z opus testacea (obr. č. 19).¹⁷⁴

5.2.2.2. Interpretace pars urbany

Z architektonického hlediska Douzougli identifikuje alespoň dvě stavební fáze užívání pars urbany, které interpretuje na základě archeologického výzkumu stavebních technologií přístaveb a přestaveb.¹⁷⁵

Budova byla dělena na dvě křídla.¹⁷⁶ Hlavní bylo jižní křídlo s osmi hlavními místnostmi (1, 3, 5, 7, 9, 10, 12, 13) a s bohatou mozaikovou dekorací kolem vestibula (8); severní křídlo bylo užitkovou částí, ve které se nacházejí méně zdokumentované a odkryté místnosti (2, 4, 6, 11). Při výzkumu byly v jižním křídle místy nalezeny také zbytky červené a modré omítkové dekorace. Využívalo se i druhého nadzemního podlaží, zpřístupněného schodištěm.¹⁷⁷

V pozdějších obdobích byly zaznamenány různé změny: přestavby ve vestibulu, zrušení původního schodiště a užívání druhého nadzemního patra a horizont destrukce. Ten byl doložen kromě jiného také kompletním zničením mozaikové podlahy v místnosti 1, kde byly poté fragmenty mozaiky nahodile znova poskládány.

¹⁷³ Douzougli 1998, 76. Fotodokumentace mozaiky bohužel nebyla dostupná.

¹⁷⁴ Ohledně *opus testacea* viz Douzougli 1998, 75. Douzougli 2003, 9.

¹⁷⁵ Douzougli 1998, 78; Douzougli 2003, 9.

¹⁷⁶ Dělení na křídla vypadá vzhledem k významu slova *πτέρυγα* (česky *křídlo*) neelegantně, viz definice architektonického pojmu *wing* v publikaci Smith 1997, 31. Nicméně v této části budeme používat přesný překlad z řeckých publikací Douzougli 1992, 294–296; Douzougli 1993, 282–286; Douzougli 1998, 74–78; Douzougli 2003, 5–10 a v závěru podkapitoly nabídneme širší analýzu této věci.

¹⁷⁷ Douzougli 1993, 282–285; Douzougli 1998, 68.

Pro výstavbu zdí v jižním, tzv. hlavním křídle byla využita ve většině případů technika omítnutého a dekorovaného opus incerta, u jedné ze zdí z pozdějších období byla identifikována technika *opus testaceum*, čímž se z hlediska technologického odlišuje od ostatních reprezentativních místností počáteční fáze výstavby tohoto křídla.¹⁷⁸ Kromě toho byla v nerepresentativním severním křídle zjištěna i jiná stavební technologie, a to zdění na sucho.¹⁷⁹

Tato odlišnost stavebních technologií v kombinaci s menšími keramickými a numizmatickými nálezy se zdá také jako jeden z hlavních argumentů pro prostorové dělení villy na dvě křídla, reprezentativní a nerepresentativní.¹⁸⁰

5.2.3.3. Popis pars rustiky

Zemědělská produkce villy byla prokázána na základě nedalekého komplexu, ve kterém probíhalo lisování a mletí oliv pro výrobu olivového oleje. V poměrně malé výšce byly zachovány zdi typu *opus incertum* (tedy stejné stavební technologie jako ta, která byla využita i pro vilu) patřící ke stavbě, která zastřešovala výrobní prostor. Na půdorysu (obr. č. 20) je vidět vstupní práh a původní umístění tří mlýnských konstrukcí typu *trapetum* a také tři plochých kamenných lisů s drážkou a výlevkou pro odtok oleje, umístěných u obvodových zdí.

Douzougli ve své publikaci uvádí, že nejlepší materiál pro výrobu *orbis* na *trapetum* byl bazalt.¹⁸¹ Bazalt byl využíván na Italském poloostrově, a to hlavně v Kampánii, díky jeho těžbě v lomech nedaleko Pompejí. Avšak pro výrobu lisů v Épeiru byl využit tvrdý místní vápenec. V případě Strongyli byl zatím nalezen jeden vápencový *orbis*. Dovoz bazaltu z Itálie byl považován za finančně příliš nákladný.¹⁸²

5.2.3.4. Interpretace pars rustiky

Po kvantitativní analýze místní výroby byla odhadnuta produkční schopnost jednotky na 24 000 až 27 000 litrů olivového oleje ročně, což rozhodně není zanedbatelný objem.¹⁸³ Údajně se jednalo o místní středisko, které při 100% využití mělo schopnost zpracovat olivy z širší oblasti

¹⁷⁸ Douzougli 1998, 75–78; Douzougli 2003, 6, 9.

¹⁷⁹ Douzougli 1993, 285.

¹⁸⁰ Douzougli 1998, 78; Douzougli 2003, 9.

¹⁸¹ Douzougli 2003, 8.

¹⁸² Douzougli 2003, 8.

¹⁸³ Douzougli 2003, 10.

okolí Strongyli a možná i část produkce pocházející z nedaleké Thesprótie.¹⁸⁴ Vyprodukovaný olej mohl být poté jednoduše transportován po řece Louros do Ambrackého zálivu a odtud do Nikopole k další distribuci.

5.2.2.3. Popis balnea

Oktagonální budova má v průměru 7,80 m a délku strany 3,20 m a je místy zachována do velké výšky (viz obr. č. 21). Šest z osmi stran má otvory pro průchody (viz obr. č. 22), přičemž u většiny jsou zachovány pilastry vybudované ze šedivého vápence.¹⁸⁵ Konstrukce se skládá ze zdi typu *opus testaceum*. Nad otvorem severozápadní strany je zkonstruován odlehčovací oblouk (viz obr. č. 21) a sama oktagonální místnost byla zastřešena klenbou, jejíž pozůstatky jsou viditelné na dochovaných zdech, a to včetně klenebních patek a částí klenby v původní výšce.¹⁸⁶ Prostor byl na východní straně propojen s obdélníkovou místností, jejíž zdi byly v nižší části konstruovány technologií *quasi reticulatum*¹⁸⁷ a která byla zastřešena pravděpodobně valenou klenbou,¹⁸⁸ a na západní straně s menší apsidou, která byla lehce odkloněná od hlavní osy budovy (viz obr. č. 22).¹⁸⁹

5.2.2.4. Interpretace balnea

Oktagonální budova situovaná nedaleko villy byla interpretována jakožto balneum hlavně podle své konstrukce a tvaru půdorysu, který byl shledán jako podobný půdorysu lázní

¹⁸⁴ Douzougli 2003, 10. Tento závěr se zdá jako nepravděpodobný. Jeho podmínkou je fungování všech tří lisů současně 24 hodin denně (tedy jak ve dne, tak v noci) po dobu sklizně trvající 70–90 dní. Něco takového by mohlo být praktikováno v některé z provinciálních vil s doloženou otrockou silou (Marzano 2007, 126). V případě Strongyli je sice jednotka schopná produkce nezanedbatelného množství oleje, ale nejspíš přece jen o něco menšího.

¹⁸⁵ Douzougli 1994, 77.

¹⁸⁶ Douzougli 2003, 7.

¹⁸⁷ Douzougli 1994, 78.

¹⁸⁸ Konstantaki 2015, 92.

¹⁸⁹ Douzougli 1998, 78.

(*thermae*) v Baiích a *nymphaeu Minerva Medica* v Římě.¹⁹⁰ Jedná se o lázeňský komplex spadající do kategorie polygonálních lázní ve Středomoří.¹⁹¹

5.2.3. Komentář k villovému komplexu

5.2.3.1. Typologie *pars urbany*

Chronologicky reprezentuje *villa rustica* ve Strongyli pozdější příklad římské architektury spadající do druhé a třetí fáze. Podle dispozice stavby byla villa interpretována jako koridorová nebo portiková (angl. *corridor, porticus villa*).¹⁹² Její poloha a orientace místností a vestibula využívá výhledu na Ambracký záliv.¹⁹³ Pro naši úvahu je nutno vysvětlit definice pojmů *porticus, koridor a křídlo*¹⁹⁴ a pokusit se pochopit, jak villa fungovala v různých fázích.¹⁹⁵

Porticus je podle své architektonické definice úzký zastřešený prostor se sloupořadím spojující vnější část budovy s vnitřní. Mohl mít různé funkce, buďto průchodu, nebo lodžie, nebo balkónu; pro identifikaci je však zásadní uvedené architektonické řešení se sloupy.¹⁹⁶

V půdoryse villy Strongyli vidíme (obr. č. 12), že jsou tyto podmínky splněny, a to jak vztah ke vnější straně villy, tak její dimenze, a podle popisu Douzougli víme, že se alespoň v první fázi opravdu jednalo o *porticus*. Vyvstává zde otázka, z jakých důvodů nastala nutnost tuto místnost zazdít. *Porticus* nemá jen estetickou funkci, neslouží se svým sloupořadím jen pro

¹⁹⁰ Douzougli 1998, 386–387; Douzougli 1998, 77–78; Campbell 2011, 302–309; Papaioannou 2003, 300.

¹⁹¹ Douzougli 1998, 386–387; Papaioannou 2002, 300.

¹⁹² Douzougli 1998, 78.

¹⁹³ Papaioannou 2002, 300.

¹⁹⁴ Veškeré tyto definice podle Smith 1997, 30–31.

¹⁹⁵ Hned v úvodu našeho komentáře je třeba upozornit, že se s tvrzením, že místnosti 9, 7 a 5 jsou přístavbami z druhé fáze, nedokážeme ztotožnit bez obsírnějšího vysvětlení. Bylo by třeba vysvětlit, na čem by mělo stát patro, jehož schodiště vede nad místnost 5, jak by v takovém případě mělo fungovat zastřešení villy a jaký smysl by měl pak vztah místností 1, 12 a 13 k portiku a ke zbytku villy. Z těchto důvodů bude toto tvrzení v komentáři a úvaze o typologii vynecháno.

¹⁹⁶ Smith 1997, 130.

umožnění výhledu do krajiny.¹⁹⁷ Je tedy otázkou, jak se potřeby v následujících stavebních fázích změnily, co k tomu vedlo, jak byly vyřešeny praktické potřeby a zda by se u této změny mohlo jednat o přístavbu podezdívky pro ochranu sloupořadí před povětrnostními vlivy a škůdci.¹⁹⁸ Abychom hlouběji pochopili různé funkce portiku ve villové architektuře, musíme pochopit funkci koridoru a jejich souvislosti.

Koridor je definován jako podélná místnost sloužící jako průchod zpřístupňující vstup do místností z obou jeho stran nebo z jedné z nich. Jeho funkce je účelová a architektonicky může být doplněn portikem z jedné nebo obou stran.¹⁹⁹

V případě Strongyli je možná místnost 3 identifikována jako *διάδρομος/corridor* vzhledem ke svému půdorysu a popisu nešťastně. Tato místnost má otvory jen do tří místností, není podélná, nemá místnosti po obou stranách své delší části a tvoří tak malou a nejasnou část půdorysu, že se na jejím základě villa identifikovat jako koridorová spíše nemůže. Nejasnou část tvoří proto, že se – jak je vidět na obrázku č. 23 – jedná o případné pozdější dostavby z jiné stavební technologie, na které ve své interpretaci Douzougli nebere ohled a které v první fázi nemusely vůbec existovat. I kdybychom nehleděli na odlišnost stavební technologie, která není v publikaci jasně popsána, při pohledu na půdorys místnosti 3 je jasné, že se západní zeď mezi místnosti 3 a 5 jednoznačně přizpůsobuje existenci a tvaru přístavby na severozápadě místnosti. Jinak by zeď nemusela takto ustupovat a vytvářet dostatečný prostor pro průchod, který by jinak byl zablokovaný (viz obr. č. 23). Soudě alespoň podle symetrie a různorodosti přístaveb (ve vztahu ke zdem, ke kterým přiléhají) mohla být místnost 1 a 3 spojená hlavní místnost villy. Obvod zdí těchto dvou místností dohromady tvoří obdélník, který se nachází přesně ve středu portikového koridoru a respektuje absolutní symetrii ve velikosti a situaci místnosti 1 a 7, které má po svých stranách, a ve vztahu ke koridoru (obr. č. 12). Porovnáme-li definice portiku a koridoru, villa Strongyli se zdá v druhé fázi opravdu jako *koridorová* nebo *portiková villa*, ale ne na základě místnosti 3, nýbrž místnosti 8, která má požadovaný obdélníkový tvar pro zpřístupnění přímé komunikace mezi šesti místnostmi, jak podélně na severní, tak frontálně na západní a východní straně (viz obr. č. 12 místnosti (9, 7, 5, 3, 1, 12), a má z jižní strany *porticus*.

¹⁹⁷ Kdyby se totiž v původním rozčlenění, kde se počítalo se sloupy zajišťujícími dostatek světla minimálně všem vnitřním místnostem (č. 7, 5, 1), najednou zastavěl *porticus*, přišla by villa nejen o světlo, ale také o možnost větrání vnitřních místností.

¹⁹⁸ Pokud by se mělo jednat o dřevěné sloupy, pomohla by je ochránit podezdívka.

¹⁹⁹ Smith 1997, 30.

Portikus jako takový je architektonický rys velice důležitý pro typologii a jeho změny často dokládají chronologický vývoj v různých fázích využívání vill. U smíšené interpretace koridorová nebo portiková villa zaniká fakt, že se nejspíš jednalo v první stavební fázi o villu portikovou a v druhé o villu koridorovou, která se vyvinula právě z prvotního členění.

Existuje ale také třetí možnost. Z hlediska využití prostoru a poměru místností vůči sobě uvažuje Smith o dalším hodnocení funkcí prostorů villy, a to zejména u vill, kde portikový koridor zabírá velkou část půdorysu, tudíž jeho funkcí nemuselo být čistě jen zpřístupnění ostatních místností, ale mohly se v něm odehrávat i další činnosti.²⁰⁰ Velice zajímavá je Smithova zmínka o villách s portikem vyzděným do poloviny výšky, kde byly sloupy položeny na této vyvýšené zděné konstrukci.²⁰¹ Takový typ *zpola zděného portiku* mohl díky zděné ochraně rozšířit užitkové a obytné prostory a současně zpřístupnit světlo, vzduch a výhled a zachovat impozantní architektonický prvek sloupořadí. V druhé fázi by se tedy mohlo jednat o tento typ z poloviny zděného portikového koridoru.

Po této úvaze se přirozeně dostáváme k pojmu *πτέρυγα* (česky *křídlo*). Křídlo – jak je uvedeno výše – je definováno hlavně na základě svého vztahu k hlavní části stavebního komplexu a svého samostatného zastřešení. Vyžaduje tedy identifikaci nějakého autonomního tvaru navazujícího na hlavní část budovy menším spojujícím prvkem (portikem, koridorem, chodníkem).

To je v případě villy Strongyli z více důvodů nepravděpodobné. Nebyly identifikovány autonomní stavební celky, samostatně zastřešené a propojené jen na jedné straně s hlavními nebo vedlejšími celky, tak jak je navrhováno v publikaci (tedy místnosti 1, 3, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 14 jako jedno křídlo a zbylé místnosti na severní straně jako druhé).²⁰² V případě této zatím odkryté části villy se jedná o jeden celek s reprezentativními a pomocnými místnostmi, což je pro římskou villu v různých variacích obvyklé. Vzhledem k tomu, že místnosti v tzv. severním křídle přiléhají k místnostem v tzv. jižním bezprostředně, není technicky možné, aby byla každá z těchto dvou částí zastřešena samostatně.²⁰³

²⁰⁰ Smith 1997, 141–142.

²⁰¹ Smith 1997, 141.

²⁰² Douzougli 1998, 75.

²⁰³ V případě zastřešení podle středové osy každého z křídel, tak jak je definuje Douzougli, by voda byla zčásti odváděna do vnitřní nosné stěny dělící jižní a severní část a budova by působení vlhkosti a povětrnostních vlivů dlouho nevydržela.

Obdoba křídla se může v této vile vysledovat jedině ve vzdálené derivaci z formy křídla, v nárožních rizalitech (angl. *pavilion*), kterou možná vidíme v místnostech č. 9 a 12. Nárožní rizalit je čtvercová místnost po krátkých stranách portiku a v původních publikacích provinciálních vill býval občas nešťastně nazýván jako křídlo.²⁰⁴ Nicméně rizalit měl buďto imponující estetickou funkci v případě, že se konstrukce vyvyšovala nad zbytek stavby, anebo funkci užitkovou, odlišnou od zbylých místností (v ranějších případech např. zastřešoval ohniště).²⁰⁵ Útvary podobné útvarům ve vile Strongyli popisuje Smith ve svém spise *Roman Villas*, kde vysvětluje, že takové portikové útvary se dvěma místnostmi po kratších stranách portiku mohou být místo jako křídla nazývány jako nárožní rizality (*terminal rooms*), když se žádným způsobem nevyčleňují z hlavní konstrukce. V případě villy Strongyli se zdá toto pojmenování pro místnost 9 a obzvláště pro místnost 12 jako ideální.

Závěrem své úvahy bychom snad mohli říct, že typologicky *villa rustica* v Strongyli svým členěním připomíná v první fázi typ portikové villy (možná i s nárožními rizality) ze severozápadní Evropy, a v druhé zase typ villy koridorové, pokud se nejedná o variaci částečně zděného portiku, což by z ní dělalo portikovou villu i v druhé fázi. Zbývá tedy jen u tohoto typologicky římského půdorysu počkat na budoucí výzkum, nové interpretace a podrobnější publikaci.

5.2.3.2. Technologie pars rustiky a urbany a balnea

Potom, co jsme popsali základní typologické rysy architektonického členění villy, je třeba se podívat ještě na její stavební technologie a na to, co v různých fázích jejího vývoje o sobě vypovídají. Rovnou můžeme říct, že u objektu, který byl využíván po dobu více než století (od 1. do 3. stol. n. l.), by se dalo očekávat více fází, než kolik vidíme v publikacích, a také stratigrafické členění, které v řeckých archeologických zprávách bývá uváděno výjimečně. Zbývá tedy počkat na rozsáhlejší výzkum, který by hrubé časové členění na dvě fáze podle století doplnil členěním podrobnějším. Nyní se můžeme alespoň obecně podívat na publikované a identifikované stavební technologie a jejich časovou návaznost.

V římském světě bylo běžnou a přirozenou praktikou využívat pro hrubou stavbu a technické místnosti místní materiál a „luxusnější“ materiál případně importovat pro dekoraci stavby.²⁰⁶

²⁰⁴ Smith 1997, 126.

²⁰⁵ Viz termíny *pavilion*, *rizalit*, *terminal room* Smith 1997, 127.

²⁰⁶ Adams 2005, 22.

Tak to skutečně je i v případě villy Strongyli a k ní patřící dílny na výrobu olivového oleje. Dále se u ní potvrzuje také to, že v oblasti, kde je k dispozici dostatek kamene, mohla být využita technologie jak *opus incertum*, tak zdění na sucho, obě za použití místního materiálu.²⁰⁷ První, o něco nákladnější (kvůli využití pojiva) a časově náročnější technologie – *opus incertum* – byla využita pro reprezentativní místnosti villy. Druhá, poněkud méně nákladná stavební technologie – zdění na sucho – byla využita pro nereprezentativní užitkové části villy.

Důležitým úkolem je porovnat villu Strongyli s villou v Agiu Donatu, jejíž datace se velmi liší – má počátek už ve 2. stol. př. n. l. –, a zjistit, zda je u nich možné sledovat chronologický vývoj, anebo se u nich opakovaně používá méně nákladná a individuální stavební technologie z kamene. Na tento fenomén u vill rustik upozorňuje i Adam.²⁰⁸ U těchto dvou vill se shodují hned dvě stavební technologie: *cocciopesto* pro podlahu a *opus incertum* pro zdi. Bylo by zajímavé zjistit, zda existují i další shody a podobnosti, a také srovnat případné omítkové dekorace obou vill.

Ačkoliv byla villa Strongyli postavena skoro výhradně z kamene,²⁰⁹ pro stavbu balnea byla využita z většiny technika *opus testaceum*, která vyžaduje velké množství prefabrikovaných cihel a výrazně menší množství zdiva, než technika *opus quasi reticulatum*. Z hlediska vývoje využití stavebních technologií není překvapivé, že v oblasti Épeiru nebylo *opus incertum* nahrazeno *opus quasi reticulatum* jako v italské tradici, protože se jedná o venkovskou konstrukci, která se přizpůsobuje topografické situaci a využívá místní kámen jako hlavní stavební materiál. Pozoruhodné je spíše to, že se místní stavební materiál využívá římským způsobem.

Cihlové konstrukce se v západořeckém prostředí vyskytovaly již před příchodem Římanů, ale římské konstrukce z pálených cihel se objevily až v roce 27 př. n. l. a v širším měřítku se používaly teprve až v 2. stol. n. l. (ve třetí architektonické fázi podle Papaioannou), což by chronologicky odpovídalo ve využití cihel pro nalezené balneum.²¹⁰

²⁰⁷ Adams 2005, 22.

²⁰⁸ O *opus incertum*, jeho chronologickém rozpětí a využívání ve městech a na venkově viz Adam 2003, 297.

²⁰⁹ Kromě výše zmíněného jedinečného případu *opus testacea* rozšiřujícího jednu ze zdí villy, viz podkapitolu 5.2.2.1. této práce.

²¹⁰ Papaioannou 2002, 307.

Toto balneum by bylo vhodné porovnat nejen s lázněmi v Baiích anebo lázněmi Minerva Medica v Římě²¹¹, ale také s lázněmi provinciálními – jako jsou např. menší oktagonální *thermae* v Leptis Magně, jižní *thermae* v Borse v jižní Sýrii a *thermae C* v Antiochii –, jak to udělaly Angeli a Katsadima pro dekadonální balneum v Rizech.²¹²

Zásadní by ale bylo srovnání balnea villy Strongyli s balneem villy v Rizech, jelikož se jedná o podobné stavby ze stejné oblasti, tj. Épeiru, které jsou obě zastřešeny klenbami a mají oktagonální, resp. dekadonální půdorys. Balneum ve Strongyli je datováno společně s vilou do 1.–3. stol. n. l., balneum v Rizech do 3.–4. stol. n. l. Můžeme tedy snad v budoucnu očekávat podrobnější srovnání těchto dvou architektonických celků, které by umožnilo zjistit, zda se v čase nějak vyvíjely detaily technologie provedení jádra zdiva, třídění caement a využití lícování zdiva.

5.2.3.3. Dekorace

Pozůstatky kosodélníkových okenních mříží z mramoru a bohaté mozaikové výzdoby typu *opus tessellatum* nám dokazují, že pro dekoraci místností byl importován i kvalitnější a nákladnější materiál. Podle popisu nálezů v jižním křídle nesly barevnou, modro-červenou omítkovou dekoraci zdi postavené technologií *opus incertum*.²¹³ Vzhledem k nedostatečnému popisu této dekorace však není možné vyvodit rozsáhlejší závěry²¹⁴ a lze tak jen potvrdit, že zmíněné stopy dekorace a dále také umístění mozaik ve stejných místnostech je v souladu s použitím nákladnějšího a pevnějšího *opus incerta*.

Samy mozaiky jsou sice všechny z *opus tessellata*, ale přitom se výrazně barevně a esteticky liší. Rozdíly mezi nimi jsou někdy menší (srv. mozaiky v místnostech č. 1 a č. 12), někdy větší (srv. mozaiku v místnosti 13 a mozaiky v místnostech ostatních). V zásadě jsou však všechny mozaiky nefigurální, s geometrickými motivy a jsou rámované několika obdélníkovými řadami pletenců tvořených ze schematických nebo také florálních motivů. Většina z mozaik (místnosti 7, 9, 12, 13) se skládá z vícebarevných tesser. Velice propracovaná z hlediska stínování je

²¹¹ Douzougli 1998, 78.

²¹² Angeli–Katsadima 2001, 94.

²¹³ Douzougli 1998, 75.

²¹⁴ Douzougli 2003. Douzougli opakovaně zmiňuje ve svých publikacích, že byly zbytky barevné dekorace nalezeny, ale nedokládá je fotografickou dokumentací nebo podrobnějším popisem.

mozaika v místnosti 12, u které vynikají výplňové motivy barevných váz (viz obr. 17). Veškeré mozaiky jsou datovány na základě ekvivalentů v Nikopoli do přelomu 2. a 3. stol. n. l.

6. Závěr

V závěru si dovolíme na základě prezentovaných informací tvrdit, že villy rustiky v Épeiru mohou být jevem, který reprezentativně ukazuje římskou přítomnost na severozápadním řeckém venkově. V topografické distribuci villových komplexů na římské cestě mezi Butrintem a Nikopolí, v jejich blízkosti k moři nebo ve vnitrozemí k říčním komunikacím, v jejich architektonické kompozici a v rozmanitosti technologických řešení využitých pro stavbu partes urban a přiléhajících partes rustik, lázeňských komplexů (balneí) nebo mauzolea s cisternou a cepotaphiem – v tom ve všem vidíme římské hospodářské architektonické a technologické rysy smíšené s místními i římskými materiálními tradicemi.

Venkovské villy v Épeiru svou soběstačností, doloženou produkční schopností (trapeta v Agii Pelagii a v pars rustice Strongyli) a umístěním blízko velkých měst dodržují zákonitosti římské provinciální tradice, ve které mají villy rustiky a colonie velice pevný socioekonomický vztah. Jsou situovány na vrcholcích kopců ve vnitrozemí nebo v blízkosti hlavní římské cesty s výhledem na moře.

Co se týká architektonických dispozic a technologií, v první architektonické fázi jsou ještě místní rysy v konstrukčních řešeních výraznější. Například na villách Malarthea a Masklinitsa se pravděpodobně promítá helénistická tradice oiků. Na stavbě jsou pro kamenné bloky na zdi a podlahové desky využity místní kamenné zdroje. Masklinitsa je však doplněna o technologii *opus quadratum* a hlavně *opus spicatum* a *opus tessellatum*, tedy technologie typické pro římské stavby (zvláště *opus spicatum*). Tyto dvě villy mají podobné dispozice a typologicky připomínají provinciální římskou blokovou výstavbu balkánských vill se středovým ohništěm a helénistický *oikos* se dvorem a ohnišťovou místností.

Následně jsme na několika příkladech vill rustik zjistili, že se při jejich stavbě využívaly tradiční místní materiály, ale římským způsobem. Tradiční římské technologie *opus incertum* a *cocciopesto* jsou doloženy už i u rané villy v Agiu Donatu z 2. stol př. n. l.

Tak tomu je i při využití *opus incerta* ve ville Strongyli, která patří do druhé a třetí architektonické fáze. Tato villa se svým dispozičním řešením řadí do římské provinciální tradice. Typologicky se jedná pravděpodobně o portikovou villu s rizality, postavenou na kopci s panoramatem moře, která je kromě něj i nedaleko řeky a města Nikopolis. Kromě římských dispozic a technologie *opus incertum* je pro zařazení této villy rozhodující také množství kvalitní mozaikové výzdoby z mnohobarevného *opus tessellata*. Nalezený květináč vypovídá o dekoraci interiéru květinami, běžné pro římské villy.

Na technologii *opus mixta* v balneu v Rizech, kde se kombinují typicky římské pálené cihly a místní kámen, vidíme spojení místního a římského materiálu pro technologickou optimalizaci nosného zdiva. Pro stavbu římského balnea ve Strongyli byla využita hlavně římská technika *opus testaceum* a částečně *opus quasi reticulatum*. Souvislost s římskou architekturou je vidět i z hlediska architektonických dispozic: dvěma lázeňským budovám s dekadonálním, resp. oktogonálním půdorysem v Épeiru je podobná řada polygonálních budov v římských provinciích (např. Lovecké lázně v Leptis Magně). Kombinace čistě římské technologie *opus testaceum* spolu s caementiciem a dekorací ze skleněných tesser je doložena v případě mauzolea a ceptaphia z Agie Pelagie.

Na těchto pozdějších komplexech, které reprezentují zpravidla druhou a třetí architektonickou fázi, vidíme, jak se římské technologie postupně zdokonalují a rozšiřují.

Na základě analýzy architektonických a technologických dokladů o villách rustikách v Épeiru jsme do jisté míry poznali,²¹⁵ jak se promítá římská přítomnost na venkově západního Řecka a naznačili jsme, že o římském provinciálním životě na řeckém venkově může toto bádání v budoucnosti přinést důležité informace.

Pomocí přesnější interpretace architektury a technologií v užší souvislosti s drobnými nálezy každé villy bude možno zjistit více o římské migraci na východ. Na těchto villách se mohou sledovat rozdíly v římské administraci před Augustem nastolenou Pax Romanou a po ní a pravděpodobně i po změnách zavedených v době císařství, kdy se z Nikopole stává jedno z hlavních administrativních center římského Řecka. Věříme, že odkrytí dalších venkovských nalezišť a podrobnější komparativní průzkum architektury v obdobích se zmíněnými mezníky poskytne římské provinciální archeologii velice cenné informace.

Postupně by se díky studiím architektury vill rustik mohla doplnit typologie řeckých provinciálních vill a při studiu jejich socioekonomických vztahů s Nikopolí a místní elitou se může doplnit představa o historické identitě obyvatelstva Épeiru a roli majitelů těchto vill v Řecku v římské době.

²¹⁵ Samozřejmě s vědomím veškerých omezení způsobených nesystematickým archeologickým výzkumem.

7. Seznam použité literatury

Sekundární literatura

Adam, J.-P. 2005: *Roman Building. Materials and Techniques*. London and New York (originál Paris 1984, překlad A. Mathews).

Angeli, A. – Katsadima, I. 2001: Riza and Agia Pelagia: Two architectural assemblages. Foundation of the Roman Era along the Coast of Southern Epirus. In: Isager, J. (ed.) 2001: *Foundation and destruction, Nikopolis and Northwestern Greece: the archaeological evidence for the city destructions, the foundation Nikopolis and the synoecism*. Aarhus, 91–108.

Alcock, S. E. 1993. *Graecia Capta: The Landscapes of Roman Greece*. Cambridge.

Antoniadis, V. 2016: *Epirus*. J 34. *Tabula Imperii Romani*. Athens.

Boardman, J. 1994: *The Diffusion of Classical Art in Antiquity*. Princeton.

Bonini, P. 2006. *La casa nella Grecia romana. Forme e funzioni dello spazio privato fra I e VI secolo*. Roma.

Cabanes, P., 1987. A propos des Kammanoi. *Revue de Philologie* LXI, 1. Paris, 49–56.

Cabanes, P. 1997: Από την Ρωμαϊκή κατάκτηση, ως τη μεγάλη κρίση του 3ου αι. μ.Χ.. In: Sakellariou, M. V. (ed.) 1997. Αθήνα, 9–139.

Cartledge, P. – Spawforth, A. J. S. 2002: *Hellenistic and Roman Sparta. A Tale of Two Cities*. London.

Chrysos, E. (ed.) 1987: *Nikopolis I. Proceedings of the First International Symposium on Nikopolis*, 23–29 September. Preveza.

Chrysos 1997 = Χρυσός, Ε.: Πρωτοβυζαντινή Περίοδος (4ος–6ος αι.) in: Sakellariou, M. V. (ed.) 1997, 58–165.

Chrysostomou 1980 = Χρυσοστόμου, Π.: Αρχαιολογικό έργο. Νομός Πρεβέζης. *Αρχαιολογικόν Δελτιον* 35B, 316–323.

Chrysostomou 1982 = Χρυσοστόμου, Π.: Το νυμφαίο των Ριζών Πρεβέζης. *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 15, 10–20.

- Çondi, D. 1984: Fortesa – vilë e Malathresë /La forteresse – villa de Malathre. *Iliria*, vol. 14 n. 2, 131–152. Prishtina.
- Dakaris 1972 = Δάκαρης, Σ.: *Θεσπρωτία*. Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις αρ. 15. Αθήνα.
- Dakaris 1987 = Δάκαρης, Σ.: Η ρωμαϊκή πολιτική στην Ήπειρο. In: Ζάχος, Κ (ed.) 1987: *Νικόπολις Α΄*, Πρακτικά του πρώτου διεθνούς συνεδρίου για την Νικόπολη, 23–29 Σεπτεμβρίου 1984. Πρεβεζα, 1–21.
- Dakaris 1980: Δάκαρης, Σ.: Ανασκαφή στην Κασσώπη Ηπείρου. *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 21–32.
- Douzougli 1993 = Ντουζούγλη, Α.: Ανασκαφικές εργασίες. Νομός Άρτας. Κοινότητα Στρογγυλής. *Αρχαιολογικόν Δελτιον* 48B1, 282–285.
- Douzougli 1998 = Ντουζούγλη, Α.: Μια ρωμαϊκή αγροικία στις ακτές του Αμβρακικού Κόλπου. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 68, 74–78.
- Douzougli 2003 = Ντουζούγλη, Α.: Εγκαταστάσεις ελαιοτριβείου αγροικίας ρωμαϊκών χρόνων στις ακτές του Αμβρακικού κόλπου. *Πρεβεζάνικα Χρονικά* τχ.39–40, 5–11.
- Forsén, B. – Tikkala, E. (eds.) 2011: *Thesprotia expedition II: environment and settlement patterns*. Helsinki.
- Forsén, B. – Reynolds, P. 2011: An early closed deposit at the Roman villa of Agios Donatos. In: B. Forsén – E. Tikkala (eds.) 2011, 247-268.
- Greene, K. 1986. *The Archaeology of the Roman Economy*. London.
- Hammond, N. G. L. 1967: *Epirus. The Geography, the ancient remains, the history and the topography of Epirus and adjacent areas*. Oxford.
- Hoepfner, W. 1987: Nikopolis. Zur Stadtgründung des Augustus. In: Chrysos, E. (ed.) 1987, 129-33.
- Hoepfner, W. – Schwander, E. L. – Dakaris, S. – Gravani, K. – Tsingas, A. 1994: Kassope. Bericht über Ausgrabungen einer spatklassischen Streifenstadt in Nordwestgriechenland. In: Hoepfner, W. – Schwander, E.L. eds 1994: *Haus und Stadt im klassischen Griechenland: Wohnen in der klassischen Polis* 2. München.
- Kirsten, E. 1987: The Origins of the First Inhabitants of Nikopolis. In: Chrysos, E. (ed.) 91-8.

- Kuhrt, A. – Sherwin-White, S. 1987 (eds.): *Hellenism in the East: The interaction of Greek and non-Greek civilizations from Syria to Central Asia after Alexander*. London
- Konstantaki 2015: Κωνσταντάκη, Α. Ι.: *Η κατοίκηση στα παράλια της Επαρχίας παλαιάς Ηπείρου από την ύστερη αρχαιότητα έως την αρχή της μέσης βυζαντινής περιόδου (4ος – 8ος αιώνας)*. Θεσσαλονίκη. Navštiveno 3. 9. 2019
<https://ikee.lib.auth.gr/record/270279/files/konstantakaki1.pdf>
- Lancaster, L. C. 2005: *Concrete Valuted Construction in Imperial Rome. Innovations in Context*. Cambridge.
- Marzano, A. 2007: *Roman Villa in Central Italy. A Social and Economic History*. Leiden and Boston.
- Marzano, A. – Métraux, G. P. R. (eds.) 2018: *The Roman Villa in the Mediterranean Basin. Late Republic to Late Antiquity*. Cambridge.
- Papaioannou, M. 2002: *Domestic Architecture of Roman Greece*. Vancouver. Navštiveno 5. 10. 2019 <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/ubctheses/831/items/1.0091439>
- Papaioannou, M. 2016: A Synoecism of Cultures in Roman Greece. In: Alcock, S. E. – Egri, M. – Frakes, J. F. D. (eds.) 2016: *Beyond Boundaries: Connecting Visual Cultures In The Provinces Of Ancient Rome*. Los Angeles, 31–45.
- Papaioannou, M. 2018: Villas in Roman Greece. In: Marzano, A. – Métraux, G. P. R. (eds.) 2018, 328–376.
- Percival, J. 1976: *The Roman Villa. An Historical Introduction*. Berkeley.
- Pliakou 2007 = Πλιάκου, Γ.: *Το Λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων και η ευρύτερη περιοχή της Μολοσσίας στην Κεντρική Ήπειρο. Αρχαιολογικά κατάλοιπα, οικιστική οργάνωση και οικονομία*. Θεσσαλονίκη. Navštiveno 18. 9. 2019
<http://ikee.lib.auth.gr/record/101065/files/Pliakou.pdf>
- Preka-Alexandri 1994 = Πρέκα-Αλεξάνδρη, Κ.: Νομός Θεσπρωτίας. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 49B, 423–429.
- Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018 = Πρέκα-Αλεξάνδρη, Κ. – Ανδρέου, Α. – Αργυρού, Σ.: Η έπαυλη στην Μασκληνίτσα. In Λιάμπη, Κ. (ed.) 2018: *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Βορειοδυτική Ελλάδα και τα Νησιά του Ιονίου*. Πρακτικά πρώτου συνεδρίου της

Κοσμητείας της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, οι Εφορείες Αρχαιοτήτων και οι Υπηρεσίες Νεωτέρων Μνημείων ΒΔ Ελλάδας και Νησιών του Ιονίου, 10–13 Δεκεμβρίου 2014. Αθήνα, 319–327.

Purcell, N. 1987: The Nicopolitan Synoecism and Roman Urban Policy. In: Chrysos, E. (ed.) 1987, 71–90.

Rizakis, A. D. – Touratsoglou, I. P. (eds.) 2013: *Villae Rusticae. Family and Market-Oriented Farms in Greece Under Roman Rule*. Proceedings of the International Conference held at Patrai (Archaeological Museum), 23–24 April 2010, Co-organized by the 6th Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities of Patrai and the Institute for Greek and Roman Antiquity. Meletemata 68. Athens and Paris.

Rizakis, A. D. 2013: Rural structures and agrarian strategies in Greece under the Roman Empire. In: Rizakis, A. D. – Touratsoglou, I. P. (eds.) 2013, 20–51.

Rizakis, A. D. 2014: Town and Country in Early Imperial Greece. *Pharos Journal of the Netherlands Institute at Athens* XX.1, 239–265.

Rothaus, R. M. 1994: Urban Space, Agricultural Space and Villas in Late Roman Corinth. In Doukellis, P. N. – L. G. Mendoni (eds.) 1994: *Structures rurales et sociétés antiques: Actes du colloque de Corfou*, 14–16 Mai 1992. Paris, 391–396.

Sakellariou 1997 = Σακελλαρίου, Μ. Β. (ed.): *Ήπειρος, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*. Αθήνα.

Smith, J. T. 1997: *Roman Villas. A study in Social Structure*. London.

Spyropoulos, G. 2001: *Drei Meisterwerke der griechischen. Plastik aus der Villa des Herodes Atticus zu Eva Loukou*. Frankfurt-am-Main.

Sweetman, R. J. 2013: *The Mosaics of Roman Crete. Art, Archaeology and Social Change*. Cambridge.

Talbert, R. J. A. (ed.) 2000: *Barrington Atlas of the Greek and Roman World, Map by-Map Directory, II*. Princeton, Map 54 Epirus – Acarnania, 803.

Vokotopoulou 1968 = Βοκοτοπούλου, Ι.: Αρχαιότητες και μνημεία Ηπείρου, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 23B, 286–296.

Vokotopoulou 1975 = Βοκοτοπούλου, Ι.: Λαδοχώριον Ηγουμενίτσας. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 30B2, 211–213.

Wilson, A. J. N. 1966: *Emigration from Italy in the Republican age of Rome*. New York.

Wright, G. R. H. 2005: *Ancient Building Technology. Vol. 2. Materials*. Boston and Leiden.

Zachos – Choínas 2006 = Ζάχος, Κ. – Χοινάς, Ν.: Άγιος Γεώργιος. Νομός Πρέβεζας. *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 61B1, 687.

Zoumbaki, S. 2011: The Presence of Italiote Greeks and Romans in Aetolia, Acarnania and the Adjacent Islands from the 3rd c. BC. to the Beginning of the Imperial Age. In: De Sensi Sestito, G – Intrieri, M 2011: *Sulla rotta per la Sicilia: l' Epiro, Corcira e l' Occidente*. Pisa, 523–538.

Zoumbaki, S. 2013: In Search of the Horn of Plenty: Roman entrepreneurs in the agricultural economy of the province of Achaïa. In: Rizakis, A.D. – Touratsoglou, I. P. (eds.) 2013, 52–73.

Antické prameny

Cic. Att. = Marcus Tullius Cicero. *Epistulae ad Atticum*. Přeložil Marek, V. *Marcus Tullius Cicero. Listy přátelům I*. Antická knihovna 61. Praha, 2001.

Cic. Leg. = Marcus Tullius Cicero. *De Legibus*. Přeložili Janoušek, J. a Novotný, M. *Cicero. O zákonech*. Oikumené. Praha 2017.

Hom. = Homér. *Odyseia*. Přeložil Murray, A. T. *Homer. The Odyssey with an English Translation*. Cambridge, 1919.

Hor. Epist. = Quintus Horatius Flaccus. *Epistulae*. Přeložil Rushton–Fairclough, R. in: *Horace, Satires, Epistles and Ars Poetica*. London, 1929.

Plin. Ep. = Gaius Plinius Caecilius Secundus. *Epistulae*. Přeložila Matoušková, S. *Plinius Mladší. Dopisy*. Antická knihovna 58. Praha, 1988.

Plin. HN: Gaius Plinius Secundus. *Naturalis Historia*. Přeložil Kubín, V. *Plinius Starší. Kapitoly o přírodě*. Antická knihovna 19. Praha, 1974.

Strab. = Strabón Geographica. V překladu *The Geography of Strabo*. Editor: Jones, H. L. Cambridge, 1924.

Tac. Ann. = Publius Cornelius Tacitus. *Annales*. Přeložila Šimůnková, E. *Tacitus. Letopisy*. Antická knihovna 27. Praha, 1975.

Varro Rust. = Marcus Terrentius Varro. *De Re rustica*. Přeložili Hooper, W. D. – Boyd, H. A. *Cato, Varro. On Agriculture*. Loeb Classical Library 283. Cambridge, 1934.

Vitruvius = Vitruvius. *De architectura libri decem*. Přeložil Otoupalík, A. *Vitruvius. Deset knih o architektuře*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Praha 1953.

Internetové odkazy

Oficiální stránky Národního výzkumného ústavu Řecka, navštíveny dne 8. 9. 2019:

<http://www.eie.gr/nhrf/institutes/igra/southerngreeceprog-gr.html>

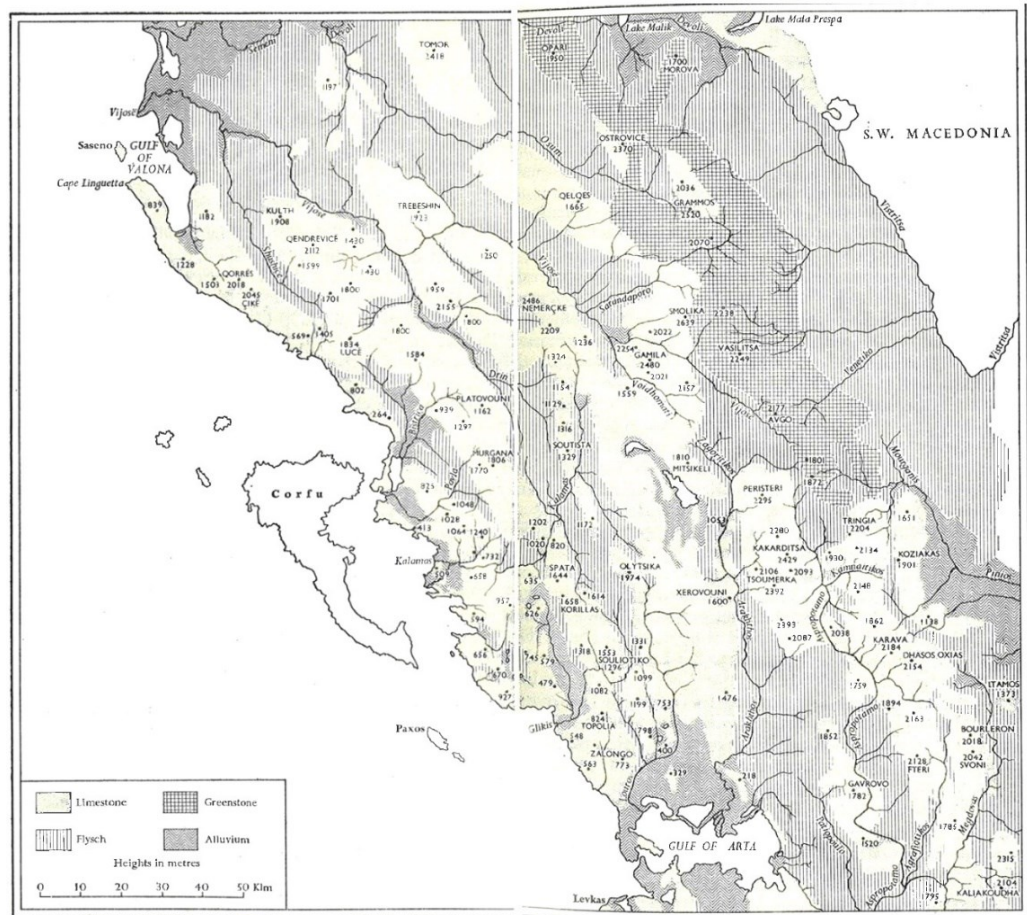
Oficiální stránky Archeologického muzea v Igumenitse, navštíveny dne 9. 9. 2019:

https://www.igoumenitsamuseum.gr/view_sub_subpage/15/39/rwmaiki-epayli-ladohwri-igoymenitsas

Oficiální stránky Archeologického muzea v Ioannina, navštíveny dne 9. 9. 2019:

http://www.amio.gr/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=20

8. Obrázková příloha

MAP 1. Physical Geography of Epirus and of Adjacent Areas

Obrázek 1 - Geologická mapa Épeiru (Hammond 1967, Map 1, 4-5).

Obrazek 2 - Geografická mapa Épeiru (Kathimerini 2000, Οδηγός Ηπείρου).

LEGEND / LEGENDE

○ Modern village - town	● Village, settlement Vicus	□ Architectural remains Aedificium, structura	▲ Inscription, altar Inscriptio, ara	⊕ Tower, castle, fortified village Turris, castellum
— Modern road	⊖ Fortification wall Moenia, murus	▼ Sculpture, relief Sigilla	⊙ Coins Nummi	● Important city Urbs colonia, municipium
▲ Pottery Figlinae	■ Portable finds Inventum mobile	▲ Farmhouse, farm site Villa rustica	⊖ Baths Aquae	⊖ Temple, sanctuary Templum, sanctuarium
▲ Glass Vitro	◆ Kiln, Workshop Fornax, Officina	▲ Portus	≡ Road Via	+ Necropolis, grave, grave stele or relief, sarcophagus, heroon Sepulcretum, sepulcrum, sarcophagus, heroum/monumentum

Obrázek 3 - Mapa Thessprótie s vyznačenou villou v Masklenitse (Antoniadis TIR 2016, Map 4, 87).

MOLOSSIS

Map 3

LEGEND / LEGENDE

○ Modern village - town	⊕ Tower, castle, fortified village
Turris, castellum	⊠ Acropolis
Arx	■ Portable finds
Inventum mobile	▲ Pottery
Figlinae
— Modern road	▼ Sculpture, relief
Sigilla	● Village, settlement
Vicus	⊥ Inscription, altar
Inscriptio, ara	⊙ Coins
Nummi
⊠ Temple, sanctuary
Templum, sanctuarium	● Important city
Urbs colonia, municipium	⊠ Theatre
Theatrum	▲ Farmhouse, farm site
Villa rustica	⊕ Baths
Aquae
⊠ Architectural remains
Aedificium, structura	◆ Kiln, Workshop
Fornax, Officina	⊠ Fortification wall
Moenia, murus	⊠ Aqueduct
Aquaeductus	
△ Traces of habitation
Ruinae dubiae interpretationis	⊠ Architectural members
Lapis, glæba	⊕ Necropolis, grave, grave stele or relief, sarcophagus, heroon
Sepulcretum, sepulcrum, sarcophagus, heroum/monumentum		

Obrázek 4 - Mapa Molossie (Antoniadis TIR 2016, Map 3, 85).

CASSOPAIA

Map 2

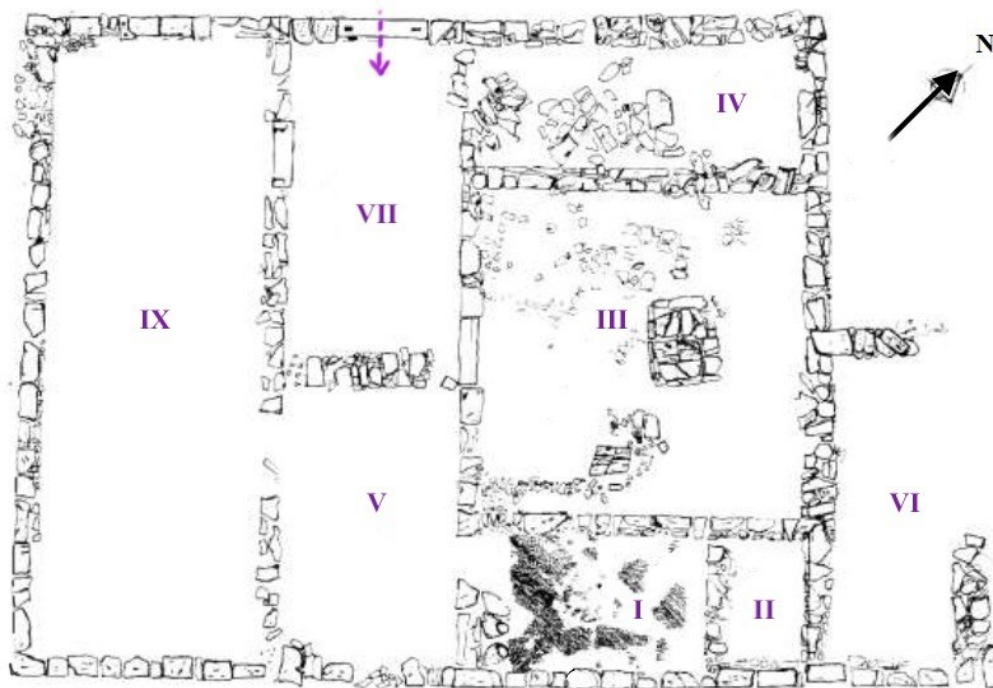
LEGEND / LEGENDE

○ Modern village - town	■ Mosaic Pavimentum	● Village, settlement Vicus	□ Architectural remains Aedificium, structura	⊕ Coins Nummi	▲ Portus
— Modern road	▼ Sculpture, relief Sigilla	▲ Farmhouse, farm site Villa rustica	⊕ Architectural members Lapis, glæba	▲ Pottery Figlinae	▩ Cistern Cisterna
⊕ Baths Aquae	⊕ Fortification wall Moenia, murus	● Important city Urbs colonia, municipium	△ Traces of habitation Ruinae dubiae interpretationis	◆ Kiln, Workshop Fornax, Officina	≡ Road Via
■ Portable finds Inventum mobile	⊕ Aqueduct Aquaeductus	⊕ Inscription, altar Inscriptio, ara	⊕ Necropolis, grave, grave stele or relief, sarcophagus, heroön Sepulcretum, sepulcrum, sarcophagus, heroön/monumentum		
⊕ Oil press Molina					

Obrázek 5 – Mapa Kassopé s vyznačenou villou v Strongyli (Antoniadis TIR 2016, Map 2, 83).

Obrázek 6 – Mapa Épeiru a Acarnanie s římskými cestami, městy a villae rusticae (podle Talbert ed. 2000 Map 54, 803).

Obrázek 7 – Villa rustica v Masklinitse, I. fáze (podle Preka-Alexandri 1994, σχέδ. 8, 428).

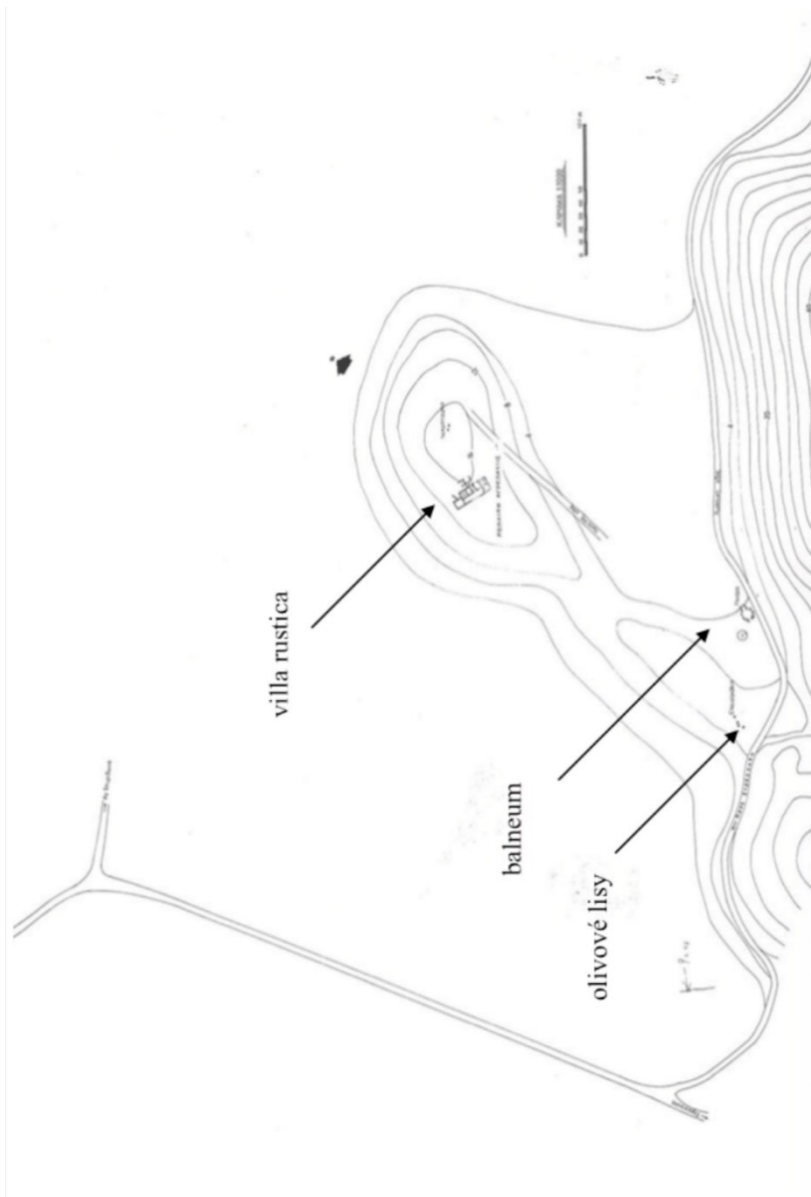
Obrázek 8 – Villa rustica v Masklinitse, II. fáze (podle Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, εικ. 2, 321).

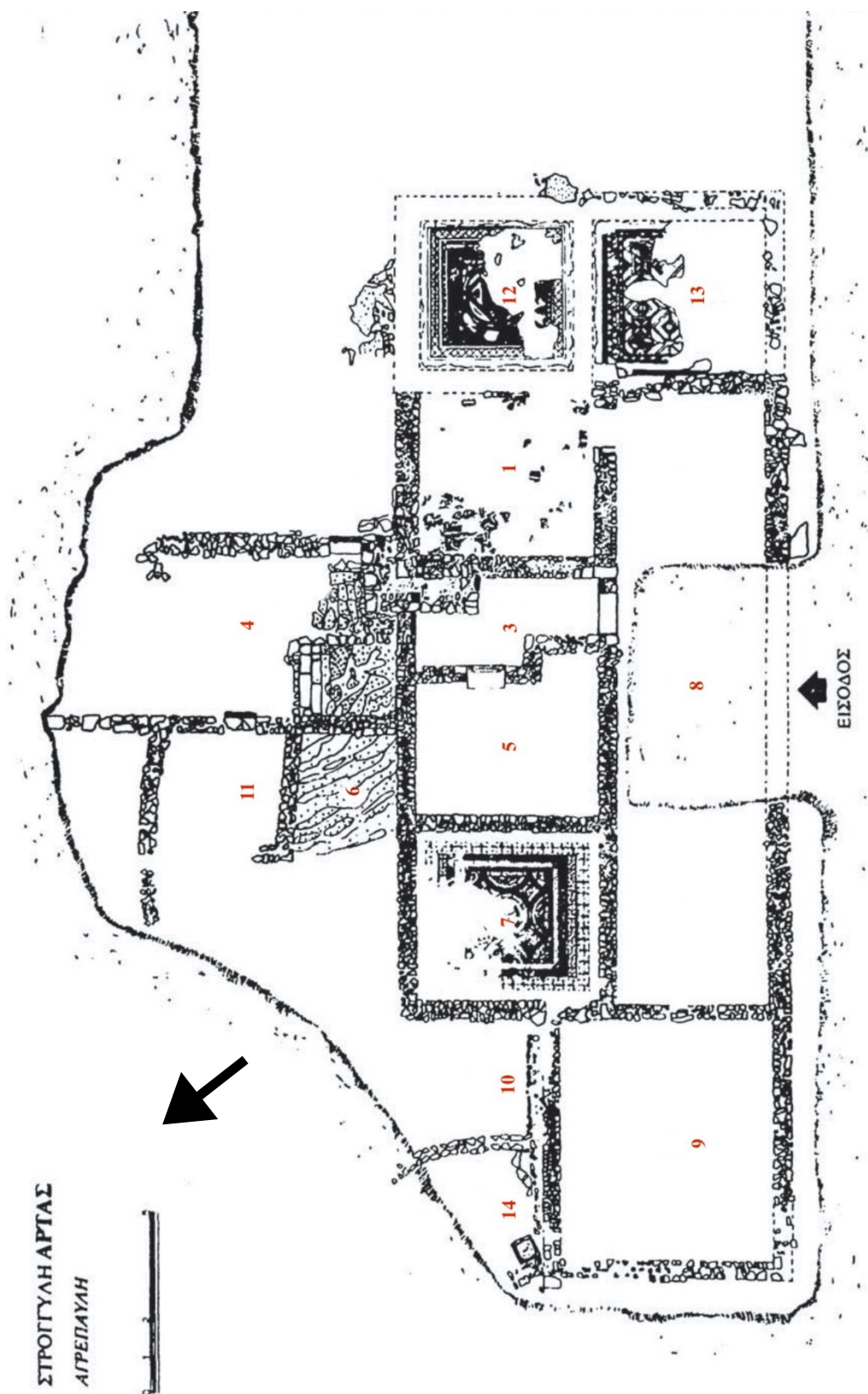
Obrázek 9 – Opus spicatum a opus signinum v místnosti I (Preka-Alexandri – Andreou –Argyrou 2018, εικ. 4, 322).

Obrázek 10 – Obezděné ohniště v místnosti III (Preka-Alexandri – Andreou – Argyrou 2018, εικ. 3, 322).

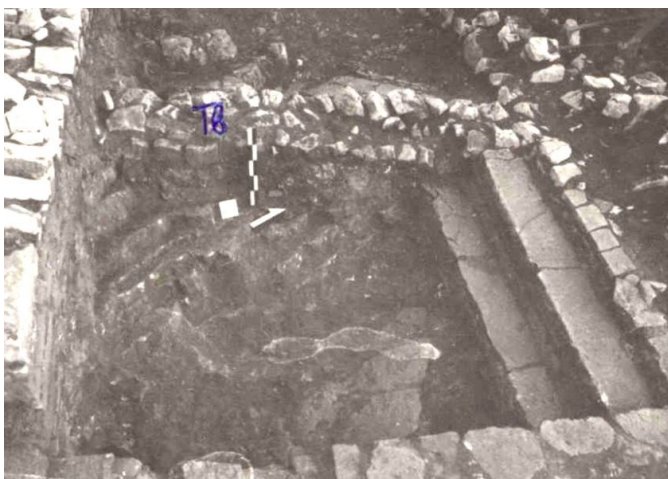
Obrázek 11 – Villa rustica, balneum a pars rustica s lisy na olivy ve Stroggylé (Douzougli 1993, σχεδ. 10, 284).

Obrázek 12 – Villa rustica Strongyli pars urbana (Douzougli 2003, πίνακας 2, 13).

Obrázek 13 – Místnosti 3 villy Strongyli (Konstantaki 2015, πίνακας 65, δ).

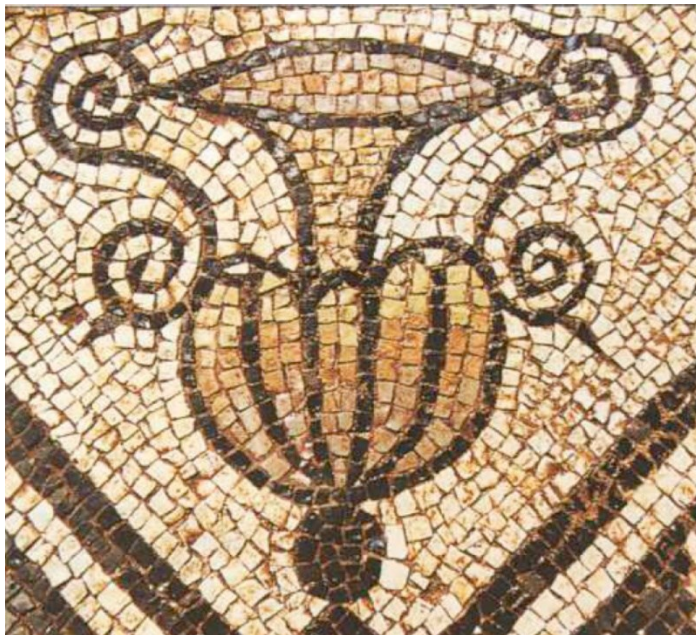
Obrázek 14 – Stupně schodiště villy Strongyli (ΕΦΑ Πρέβεζας, Konstantaki 2015, πίνακας 66, α).

Obrázek 15 – Místnost 1 villy Strongyli opus incertum (ΕΦΑ Πρέβεζας, Konstantaki 2015, πίνακας 65, α).

Obrázek 16 – Místnost 1 villy Strongyli opus tessellatum (Douzougli 1998, εικ. 1, 74).

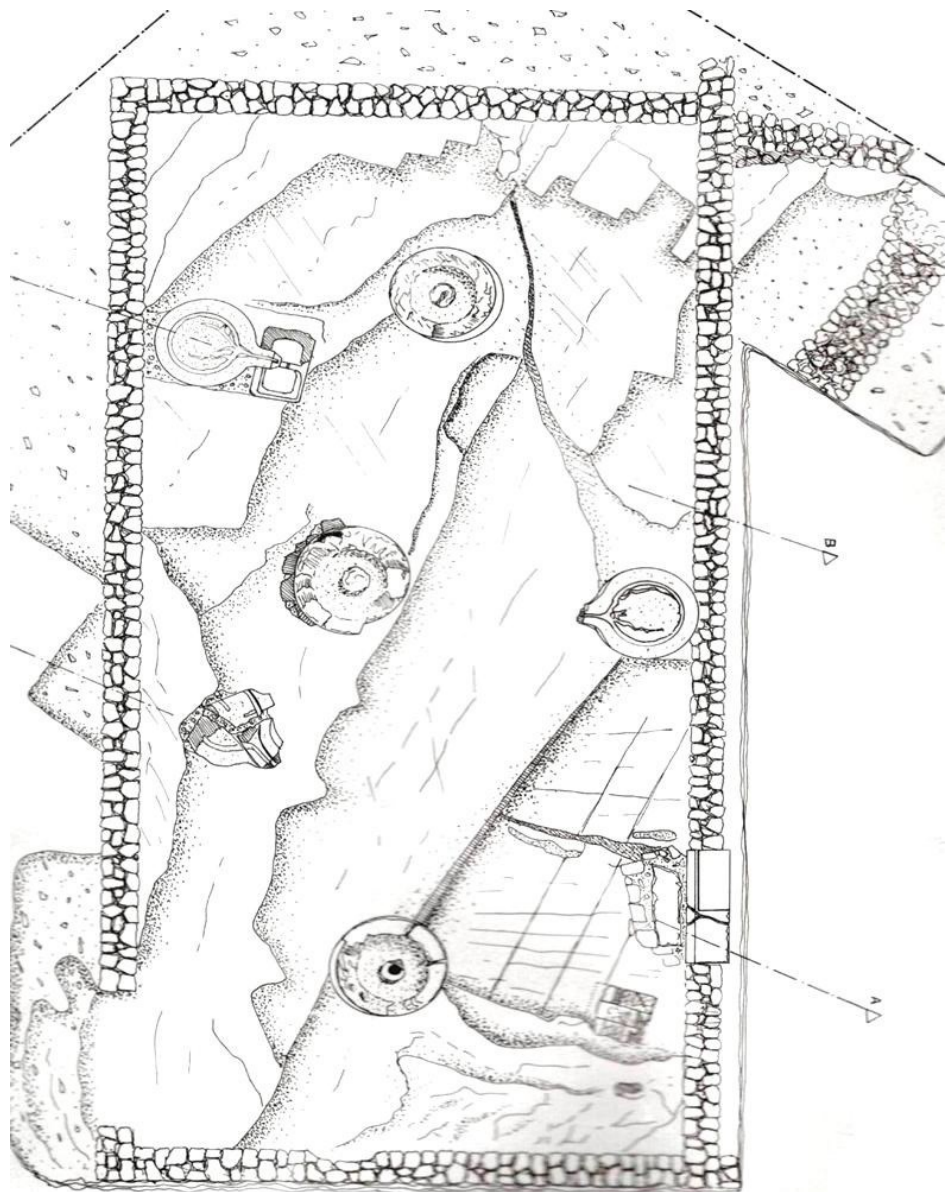
Obrázek 17 – Místnost 13 villy Strongyli opus tessellatum (Douzougli 1998, εικ. 3, 76).

Obrázek 18 – Místnost 12 villy Strongyli opus tessellatum (Douzougli 1998, εικ. 2, 76).

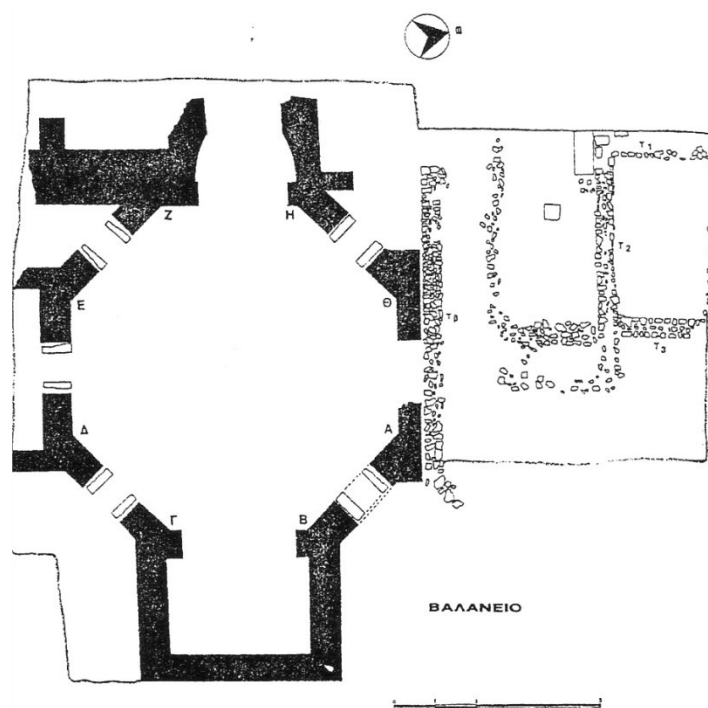
Obrázek 19 – Místnost 10 a 14 villy Strongyli opus testaceum (ΕΦΑ Πρεβεζας, Konstantaki 2015, πίνακας 66, β).

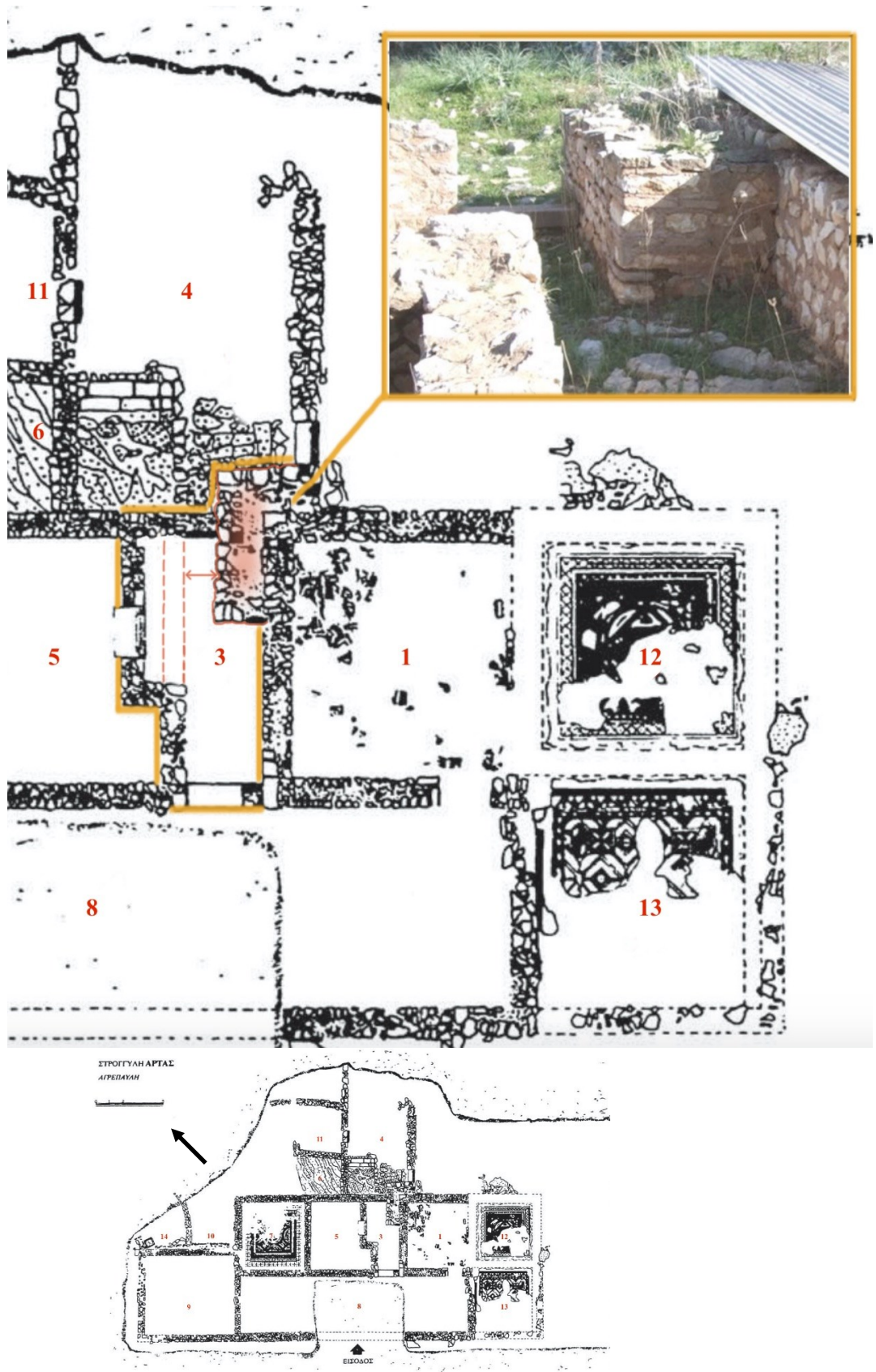
Obrázek 20 – Villa rustica Strongyli pars rustica (Douzougli 2003, πίνακας 4, 22).

Obrázek 21 – Balneum villy v Strongyli s opus testaceum a klenbovou patkou (Konstantaki 2015, πίνακας 66, δ).

Obrázek 22 – Oktagonální půdorys balnea v Strongyli (Douzougli 2003, σχεδ. 3, 75)

Obrázek 23 – Výřez z půdorysu pars urbany villy Strongyli (Douzougli 2003, πίνακας 2, 13) s detailem z místnosti 3 (Konstantaki 2015, πίνακας 65, δ).